http://ui.ac.ir/en

Strategic Rssearch on Social Problems in Iran
E-ISSN: 2645-7539
Document Type: Research Paper
Vol. 9, Issue 3, No.30, Autumn 2020, pp. 1-30
Received: 16.06.2020 Accepted: 05.10.2020

Discourse Analysis of the Development and its Relationship with the Rural Element in the Post-Revolutionary Governments of Iran (Fifth to Tenth Governments)

Mehdi Havazadeh
PhD Candidate of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran
mehdihavazadeh@gmail.com
Reza Hemmati *
Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran
r.hemati@Ltr.ui.ac.ir
Ali Shakoori
Associate Professor, Department of Community Planning, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran
shakoori@ut.ac.ir
Ehsan Aghababaei
Assistant Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran
ehsan_aqababaee@yahoo.com

Introduction
In Iran, after the Islamic Revolution, the discourse of development was aligned with the discourse of the revolution. The promises of the revolution to eliminate deprivation and to pay attention to the oppressed had a special focus on the rural areas, and the schools of development emerged with the same promise. During this period, governments were primarily responsible for designing and implementing rural development programs. This article tries to analyze the discourse of each government and the relationship it has with the rural element. In this research, the theoretical perspective of the critical theory in general and revisionist approaches in development, especially the post-development theory, have been used. The purpose of this article is to describe the dominant discourses in the fifth to tenth governments and the position of the rural element in the territory of each discourse. The study also seeks to answer these questions: What are the differences and commonalities in the discourses of post-revolutionary governments? How is the construction of development in post-revolutionary governments in the field of rural development? What effect did the discourses of post-revolutionary governments have on the models chosen for rural development?

Material and Methods

Methodologically, this research is based on the principles of Laclau and Mouffe's discourse theory and the operational stages of Post-foundational Discourse Analysis (PDA). According to this approach, in this study, the discourse of rural development has been theoretically conceptualized in three steps: (1) Co-construction (2) Reconstruction (3) Collocation. The president is intended to represent the discourse of that government. The texts used in this research are purposefully-selected lectures and interviews of three presidents. In the selection, texts have been considered that include three directions: 1) texts that show the main orientations and policies of each president, 2) texts that mention development and planning in general, and 3) texts in which rural development is specifically addressed.

Three speeches were selected from each president, and after studying all the speeches and interviews of the presidents related to these three axes, a text was selected from each axis that is closest to the objectives of this research. Then, the results of the analysis in the texts of the first to fifth five-year development plans prepared by these governments have been validated and reviewed in the sections related to the rural area.

*Corresponding author
Copyright©2020, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/BY-NC-ND/4.0), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.
Doi: 10.22108/srspi.2020.123484.1563

Discussion of Results and Conclusions

The results of this analysis show that no discourse has been able to absorb the rural element without any defects. In any discourse, the existence of the limiting and influential factors has seriously damaged the formation of a complete and strong relationship between the rural element and the central nodal point.

In the analysis of the Hashemi government's discourse in the rural area, the central role of improving physical and external conditions can be recognized, and this shows that the rural area is within the discourse of the government. But this relationship cannot be considered complete without any flaws. In this area, the discourse has acted contrary to its principles. Perceptions of rural backwardness, land ownership, and the inability of private capitalism to play a role in this area are elements that have hampered the full and comprehensive formation of this inter-discourse relationship. Also, the need for infrastructure work and the existence of a strong institution such as Jihad-Sazandegi encourages the government to play a direct role in this area, a role that has been avoided in other areas. For this reason, the formed relationship can be considered as distorted and heterogeneous.

The rural sphere in the discourse of Khatami's government is in the realm of discourse and cannot be assumed outside it. Still, at the same time, two categories of elements in this regard are effective within the discourse: elements that contribute to the discourse close to the rural sphere, and elements that weaken this relationship and remove it from the discourse. This causes the discourse not to be able to function effectively in this area in a coordinated manner with other areas. The rural area in the discourse of the Khatami government has not been able to meet the conditions for the adoption of discourse policies fully. It indicates the loss of opportunities in which the rural area could have benefited from macro-policies, but these communication problems have made this benefit incomplete. However, the rural area has a better and more effective relationship with the realm of discourse in the Khatami period than the Hashemi period.

In the rural area, the discourse of Ahmadinejad's government is the most relevant to all the discourses of previous governments. The central nodal point of this discourse focuses directly on the rural area. Improving the distribution of wealth and facilities has directly made the rural area one of its main goals. In this way, the rural sphere is completely and perfectly in the realm of discourse, and the connection that the elements of discourse, especially its central nodal point, make with this sphere as a complete connection. Therefore, the Ahmadinejad government's discourse in attracting the rural sphere in its discourse is the most successful president among its predecessors, and there is a strong and two-way connection between the rural sphere and the central nodal point of the Ahmadinejad government's discourse. But one of the weaknesses of the discourse of Ahmadinejad's government is that it has not been able to consider both internal and external dimensions in the rural area.

It can be said that problems arising from development programs do not necessarily mean that they are implemented incorrectly but can be due to the foundations of the development discourse itself. Accordingly, in the present study, the authors have considered the foundations that go beyond the method of implementation or apparent approaches. Due to these problems, the discourses cannot deal comprehensively with the issues of rural communities, and their effectiveness should be questioned.

On the other hand, the results of this analysis show that the development discourse, especially in development planning, cannot be neutral. Due to its discursive nature, development cannot move towards the goals set in the programs without any interference. Goals that are themselves influenced by the development discourse. We are now faced with a phenomenon that is at the forefront of discourse at all stages, including understanding the world around us, evaluating current conditions, setting goals and patterns, and determining ways to achieve these goals. As a result, policymakers who determine the direction of development use it to dominate their discourse.

Keywords: The Discourse of Development, Rural Development, Post-foundation Discourse Analysis, Post-revolutionary Governments of Iran.

References

Burr, V. (2003) *Social Constructionism*. Translated to Persian by Salehi, A. Tehran: Ney Publication (in Persian).

Creswell, J. (2012) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches* Translated to Persian by Kiamanesh, A., and Danayetoos, M. Tehran: Jahad Daneshgahi (Allame Tabatabaei) Publishing (in Persian).

Douglas, D. (2005) The restructuring of local government in rural regions: a rural development perspective. *Journal of Rural Studies*, 21, 231–246.

Escobar, A. (1992) The Development Dictionary. In: Saches, W. (1997) *Planning*. London: Zed Books.

Esteva, G. (1992) The Development Dictionary. In: Saches, W. (1997) *Development*. London: Zed Books.

Ghaffary, G. (2016) Dynamics of development programs in iran post-islamic revolution. *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 5 (1), 1-18

(in Persian).

Ghasemi, M. (2008) The pathology of development management in iran. *Sociological Review*, 16 (1), 163-185 (in Persian).

Gelats, F. L., Tàbara, J. D., & Bartolomé, J. (2009) The rural in dispute: discourses of rurality in the pyrenees. *Journal of Geoforum,* 40 (4), 602-612.

Habibpour Gatabi, K., & Safary Shali, R. (2011) A review of rural modernity experience in iran. *Social Welfare*, 11 (41), 7-37 (in Persian).

Hashemi-Rafsanjani Documentation Center Website. https://rafsanjani.ir/

Hillyard, S. (2007) *The Sociology of Rural Life*. Oxford: Berg.

Howarth, D., & Griggs, S. (2016) *Discourse Analysis, Social Constructivism, and Text Analysis: A Critical Overview*. Handbook of Research Methods and Applications in Political Science. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

Jamshidiha, G., & Teymoori, S. R. (2018) Historical trends of developmental states in iran: post-war (defa-e moghadas) era. *Journal of Social Sciences (Biannual)*, 14 (1), 113-155 (in Persian).

Khatami, M. (2000) *A Selection of the President's Speech on Political Development, Economic Development, and Security*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publishing (in Persian).

Khatami, M. (2001) *Democracy*. Tehran: Tarhe-no Publishing (in Persian).

Khosrobeigi, R., & Javan, J. (2015) Discourse of modernization and divergence of policy development and operation of agriculture. *Journal of Rural Research,* 6 (1), 1-26 (in Persian).

Lahsaeizadeh, A. (2003) *Social Change in Rural Iran*. Shiraz: Navide Shiraz Publication (in Persian).

López-i-Gelats, F., Tàbara, J. D., & Bartolomé, J. (2009) The rural in dispute: discourses of rurality in the pyrenees. *Geoforum,* 40 (4), 602-612.

Management and Planning Organization. (1997) *Law of the First Economic, Social, and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran, 1990-1994*. Tehran: Management and Planning Organization. Deputy Minister of Finance and Human Resources. Museum Scientific Documentation Center and Publications (in Persian).

Management and Planning Organization. (1998) *Law of the Second Economic, Social and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran, 1995-1999*. Tehran: Management and Planning Organization. Deputy Minister of Finance and Human Resources. Museum Scientific Documentation Center and Publications (in Persian).

Management and Planning Organization. (1998) *Law of the Third Economic, Social and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran, 2000-2004*. Tehran: Management and Planning Organization. Deputy Minister of Finance and Human Resources. Museum Scientific Documentation Center and Publications (in Persian).

Management and Planning Organization. (2004) *Law of the Fourth Economic, Social and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran, 2005-2009*. Tehran: Management and Planning Organization. Deputy Minister of Finance and Human Resources. Museum Scientific Documentation Center and Publications (in Persian).

Marttila, T. (2015) *Post-foundational Discourse Analysis: From Political Difference to Empirical Research*. London: Palgrave Macmillan.

McLeod, T. (2001) *National Planning in Iran: a Report Based on the Experiences of the Harvard Advisory Group in Iran*. Translated to Persian by Mohamadbeigi, A. Tehran: Ney Publication (in Persian).

Norozi, H., & Karimi, A. (2012) Discourse analysis of changing meanings of development after the islamic revolution in iran. *Sociological Review*, 19 (1), 57-78 (in Persian).

Paul Gee, J. (1999) *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. New York: Routledge.

Pemberton, S., & Goodwin, M. (2010) Rethinking the changing structures of rural local government state power, rural politics, and local political strategies?. *Journal of Rural Studies*, 26, 272-283.

Pospěch, P. (2014) Discursive no man's land: analyzing the discourse of the rural in the transitional czech republic. *Journal of Rural Studies*, 34, 96-107.

Potter, J., & Wetherell, M. (1987) *Discourse and Social Psychology*: *Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage Publication.

Rabani Kharsegani, A., & Mirzaee, M. (2014) Ideology, subject, hegemony, and political in the context of discourse theory. *Occidental Studies*, 5 (1), 23-46 (in Persian).

Shakoori, A. (2001) *State and Rural Development in Post-revolutionary Iran*. London: Palgrave Macmillan.

Taghilo, A., Soltani, N., & Aftab, A. (2017) Propellants of rural development in iran. *Journal of Spatial Planning*, 20 (4), 1-28 (in Persian).

Taleb, M., & Anbari, M. (2006) Reasons for the failure of the development planning system in iran during the second pahlavi era. *Sociological Review*, 27 (19), 181-204 (in Persian).

Vice President for Strategic Planning and Supervision. (2012) *Law of the Fifth Development Plan of the Islamic Republic of Iran and its Bylaws and Executive Instructions*. Tehran: Vice President for Strategic Planning and Supervision Publishing (in Persian).

Zahedi, M., Ghaffari, G., & Ebrahimilouye, A. (2013) Theoretical deficiencies of rural development in iran. *Journal of Rural Research*. 3 (12), 7-30 (in Persian).

Ziaei, A. (2016). *Exploring Post-development: Theory and Practice, Problems, and Perspectives*. Translated to Persian by Anbari, M., Ghaseminejad, A., and Rostami, M. Tehran: Elm Publication (in Persian).

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران
سال نهم، شماره پیاپی (۲۹)، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۹، صص ۱-۳۰
نوع مقاله: پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۱۴

تحلیل گفتمان توسعه و نسبت آن با عنصر روستا در دولت‌های پس از انقلاب اسلامی ایران

مهدی هوازاده، *دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران*
mehdihavazadeh@gmail.com
رضا همتی*، *دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران*
r.hemati@Ltr.ui.ac.ir
علی شکوری، *دانشیار، گروه برنامه‌ریزی اجتماعی، دانشکدهٔ علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران*
shakoori@ut.ac.ir
احسان آقابابایی، *استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، اصفهان ایران*
ehsan_aqababaee@yahoo.com

چکیده

هدف این پژوهش، تحلیل گفتمان دولت‌های هاشمی رفسنجانی، خاتمی و احمدی‌نژاد و آشکارسازی نسبت عنصر روستا با گفتمان غالب این دولت‌هاست؛ سپس، مصادیق تحلیل در برنامه‌های توسعهٔ پنج‌سالهٔ اول تا پنجم جست‌وجو شده است. به‌لحاظ روش، این پژوهش براساس اصول تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه و مراحل عملیاتی تحلیل گفتمان پسابنیادین انجام شده است. داده‌های پژوهش از مصاحبه‌ها و سخنرانی‌های رؤسای جمهور و مواد مرتبط با حوزهٔ روستایی در متون برنامه‌های توسعه به‌صورت هدفمند انتخاب شده است. نتایج تحلیل نشان می‌دهد نقطهٔ کانونی اصلی در گفتمان دولت هاشمی، بهبود شرایط فیزیکی و بیرونی است. دربارهٔ عنصر روستا نیز نقش آن تشخیص‌دادنی است؛ اما اجبار دولت به عملکرد خلاف اصول گفتمانی خویش دربارهٔ روستا، در شکل‌گیری کامل یک ارتباط گفتمانی با روستا مزاحمت ایجاد می‌کند. در گفتمان دولت خاتمی، مشارکت مردمی، نقطهٔ کانونی اصلی است. در حوزهٔ روستایی، دو دستهٔ مجزا از عناصر، روستا را هم‌زمان به گفتمان، دور و نزدیک می‌کند. اعتقاد گفتمان به وجود ناخالصی‌ها در فرهنگ بومی روستا نیز دو پیامد دارد: اول، این حوزه، نیازمند دخالت برای مستعدشدن برای پذیرش گفتمان خودی است. دوم، کاهش تصدی‌گری دولت باعث می‌شود از علاقهٔ گفتمان به این حوزه کاسته شود. گفتمان دولت احمدی‌نژاد، بهبود توزیع را فقط در جنبه‌های فیزیکی به‌عنوان نقطهٔ کانونی مرکزی خود بنا نهاد که به‌طور مستقیم بر حوزهٔ روستایی تمرکز دارد؛ از این‌رو، در جذب حوزهٔ روستایی، موفق‌ترین گفتمان در این سه گفتمان است؛ بنابراین، عنصر روستا در هیچ گفتمانی به‌طور کامل و بی‌نقص از مزایای گفتمان غالب بهره نبرده است.

واژه‌های کلیدی: گفتمان توسعه، توسعه روستایی، تحلیل گفتمان پسابنیادین، دولت‌های پس از انقلاب اسلامی

* نویسنده مسؤول: ۰۹۱۲۶۴۱۷۷۶۴

Copyright©2020, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/BY-NC-ND/4.0), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can’t change it in any way or use it commercially.
Doi: 10.22108/srspi.2020.123484.1563

مقدمه و بیان مسئله

توسعهٔ روستایی به برنامه‌ریزی برای تدارک زندگی بهتر روستاییان با الگوهای مختلف مداخلات ترویجی و اصلاحات فنی و تکنولوژیکی اشاره دارد. این الگوها با توجه به بافت و ساختار زمینه‌ای جامعه هدف، در بیشتر مواقع، نتایجی خارج از کنترل مروّجان داشته است. با پدیدارشدن این نتایج، خواست عمومی تجدید نظر در توسعه بین عالمان علوم اجتماعی شکل گرفت. شک در مفهوم توسعه بر لزوم تعریف دانشی اشاره دارد که براساس آن، پیشرفت و تعالی از منظر کنشگران داخل نظام اجتماعی تعریف و توسط آنها احساس شود. این مهم با تأکید بر دانش محلی، توجه به نقش قدرت در تعریف مفاهیم و با در نظر گرفتن ویژگی‌های انسان‌شناسانه از اجتماعات بشری دست‌یافتنی است.

اوایل دههٔ ۸۰ میلادی، در کشورهایی که در جست‌وجوی توسعه و الگوهای آن بودند – ازجمله ایران– جامعهٔ روستایی به تبعیت از گفتمان مدرنیته، آنگونه که هیلیارد[1] (2007) بیان کرده است، با سرمشق‌گرفتن از گمین‌شافت و گزل‌شافت تونیس، جوامع مکانیکی و ارگانیکی دورکیم و سرمایه‌داری در جامعهٔ روستایی وبر، جامعه‌ای پایین‌تر از جامعهٔ شهری– جامعهٔ برتر– معرفی شده و برای برخورداری از نعمت طبیعی توسعه به پژوهش‌های توسعه قدم گذاشته است؛ اما با گذر سال‌ها هنوز در جست‌وجوی این نعمت طبیعی است و آنچه درعمل دیده می‌شود، دست‌به‌گریبانی با مسائل اجتماعی جدید حاصل از اجرای طرح‌های توسعه است.

در ایران پس از انقلاب اسلامی، گفتمان توسعه با گفتمان انقلاب همسو شد. شعارها و وعده‌های انقلاب مبنی بر رفع محرومیت و توجه به مستضعفان، تمرکز ویژه‌ای بر روستا داشت و الگوهای توسعه نیز با همین وعده ظهور کرد. در این دوران، با وجود کوشش‌های ارگان‌های مختلف برای توسعهٔ مناطق روستایی، همچون جهاد سازندگی، بنیاد مسکن، ستاد اجرایی فرمان امام، کمیتهٔ امداد امام و ...، دولت‌ها مسئولیت اصلی طراحی و اجرای برنامه‌های توسعهٔ روستایی را بر عهده داشتند. این مقاله می‌کوشد گفتمان هر دولت و نسبت آن را با عنصر روستا بررسی کند. هدف این مقاله، توصیف گفتمان‌های غالب در دولت‌های پنجم تا دهم و جایگاه عنصر روستا در قلمرو هر گفتمان است و در پی پاسخ به این پرسش‌هاست:

– وجوه افتراق و اشتراک گفتمان‌های دولت‌های پس از انقلاب چیست؟

– برساخت توسعه در دولت‌های پس از انقلاب در زمینهٔ توسعهٔ روستایی چگونه شکل گرفته است؟

– گفتمان‌های دولت‌های پس از انقلاب چه تأثیری بر الگوهای انتخاب‌شده برای توسعهٔ روستایی داشته است؟

پیشینهٔ پژوهش

نقش دولت و آسیب‌های آن در برنامه‌ریزی توسعهٔ ایران: ازنظر این مطالعات، اول، دولت‌ها در ایران به‌طور ماهوی، توانایی لازم را برای تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای ندارند. ازنظر جمشیدی‌ها و تیموری (۱۳۹۶)، اصلی‌ترین ویژگی‌های دولت توسعه‌گرا مانند نخبگان توسعه‌گرا، بوروکراسی توانمند و ظرفیت کنترل منافع اقتصادی در ایران غایب است. دوم، دولت‌ها به‌عنوان سیاست‌گذاران اصلی برنامه‌ریزی برای توسعه، به همهٔ ابعاد توسعه توجه نکرده‌اند. قاسمی (۱۳۸۷)، مهم‌ترین ویژگی مدیریت توسعه در ایران را تکیه بر بخش سخت‌افزاری وارداتی و غفلت از بعد نرم‌افزاری توسعه (بعد اجتماعی، سیاسی و فرهنگی) می‌داند. سوم، گفتمان‌های متفاوت و در رقابت دولت‌ها، برنامه‌های توسعه را دچار تشتت و بلاتکلیفی کرده است. نوذری و کریمی (۱۳۹۱) معتقدند گفتمان‌های توسعه بعد از انقلاب، هر یک کوشیدند فضایی متفاوت با وضعیت موجود و معنایی متمایز با سایر معانی ترویج‌شدهٔ رقیبان را شکل دهند.

مطالعات مرتبط در حوزهٔ توسعهٔ روستایی: اول اینکه،

[1] Hillyard

گفتمان توسعهٔ روستایی ایران را مبتنی بر گفتمان نوسازی می‌دانند که از روابط قدرت (حکومت مرکزی) متأثر است. ازنظر خسروبیگی و جوان (۱۳۹۴)، ارتباط حاکمیت با روستا و کشاورزی در ایران، محصول گفتمان نوسازی است. تقی‌لو و همکاران (۱۳۹۵) نیز مشخصهٔ اصلی گفتمان برنامه‌ریزی در توسعهٔ روستایی ایران را مبتنی بر گفتمان نوسازی می‌دانند که بر تکنولوژی، فن‌محوری، نخبه‌سالاری و مشارکت‌نکردن ذی‌نفعان روستایی در فرایند برنامه‌ریزی تأکید دارد. دوم اینکه، نظام برنامه‌ریزی برای توسعهٔ روستایی ایران را ناقص و ناموفق می‌دانند؛ نظامی که متکی بر دولت و نقش اصلی آن در برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی است. زاهدی و همکاران (۱۳۹۱)، نوعی پراکندگی فکری و نظری را در برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی ایران تشخیص داده‌اند که هیچگاه بر مبنای نظریه‌ای درون‌زاشده نبوده است. ازنظر حبیب‌پور گتابی و صفری‌شالی (۱۳۹۰)، مشکلات اجتماعی روستاییان، به‌طور عمده در ساختارهای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی ریشه دارد.

مطالعات خارجی: به نقش دولت در ایجاد تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی و اقتصادی اشاره کرده‌اند که بدون آسیب نیز نبوده است. پمبرتون و گودوین[1] (2010) معتقدند تغییر در دولت محلی به وقوع عواقبی مانند ظهور نیروهای سیاسی و استراتژی‌های جدید منجر شده است. داگلاس[2] و همکاران (2005)، نقش مداخلهٔ دولت محلی در توسعهٔ مناطق روستایی را بسیار مهم و جهانی می‌دانند که پیامدهای بالقوهٔ مثبت و منفی دارد. برخی مطالعات به گفتمان روستایی توجه کرده‌اند. گلاتس[3] و همکاران (2009)، تصورات مربوط به روستا را در اروپا در حال تحول مداوم می‌دانند که این امر به تجدید ساختار اجتماعی و بازسازی اقتصادی بازمی‌گردد و این وضعیت در تنوع فزایندهٔ گفتمان‌های مربوط به روستا منعکس می‌شود. پوسپچ[4] (2014) نیز تغییر در گفتمان روستایی را در جمهوری چک در دوران گذار از چکسلواکی به جمهوری چک، نوعی نوسازی روستایی می‌داند تا اقدامات پیشین را اصلاح کند.

توجه به نقش اساسی دولت‌ها در توسعهٔ روستایی و درک ماهیت گفتمانی توسعه، از مواردی است که می‌توان از مطالعات انجام‌شده نتیجه گرفت. همچنین، گفتنی است مشکلات ناشی از برنامه‌های توسعه، لزوماً به معنای اجرای غلط آن نیست؛ بلکه ممکن است ناشی از بنیان‌های گفتمانی خود امر توسعه باشد. بر همین اساس، در مطالعهٔ حاضر به بنیان‌هایی توجه شده است که فراتر از شیوهٔ اجرا یا رویکردهای ظاهری است.

چشم‌انداز نظری

در پژوهش‌های کیفی، که تحلیل گفتمان نیز یکی از انواع آن است، چارچوب نظری به شیوهٔ پژوهش‌های کمّی به کار نمی‌رود؛ اما در این پژوهش، از نظریات برای شکل‌دهی به پرسش‌ها، اهداف، ساختار و روند پژوهش استفاده شده است. کرسول[5] این کاربرد نظریه را با عنوان لنز یا چشم‌انداز نظری معرفی می‌کند. «پژوهشگران از یک لنز نظری یا چشم‌انداز نظری استفاده می‌کنند که یک لنز کلی جهت‌دهنده برای مطالعه فراهم می‌آورد. این لنزها به چشم‌اندازهای مدافعانه تبدیل می‌شوند که انواع سؤالات پرسیده‌شده را شکل می‌دهند، دربارهٔ نحوهٔ جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها اطلاعاتی به دست می‌دهند و ضرورت عمل یا تغییر را ایجاد می‌کنند ... لنزهای یادشده نشان می‌دهند که پژوهشگر در مطالعهٔ کیفی، چگونه موضع‌گیری می‌کند و گزارش‌های نوشتاری نهایی چگونه باید نوشته شود» (کرسول، ۱۳۹۱: ۱۲۸).

در این پژوهش، از چشم‌انداز نظری نظریهٔ انتقادی، به‌طور عام و رویکردهای تجدیدنظرطلبانه در توسعه، به‌ویژه نظریهٔ

[1] Pemberton and Goodwin
[2] Dauglas
[3] Gelats
[4] Pospech
[5] Creswell

پساتوسعه‌گرایی بهره گرفته شده است. به این منظور، تعریف‌ها، مفاهیم و خطوط اصلی این رویکرد، معرفی و پس از آن، سیر توسعهٔ روستایی در ایران مرور می‌شود.

الف. توسعه، برنامه‌ریزی برای توسعه و تجدیدنظرطلبی در آن

۱. برنامه‌ریزی برای توسعه: توسعه و برنامه‌ریزی از ابتدای حیات مفهوم توسعه با یکدیگر قرین بوده‌اند. «مفهوم برنامه‌ریزی، متضمن این باور است که دگرگونی اجتماعی را به‌طور ارادی می‌توان طراحی و هدایت کرد. این اندیشه را، که کشورهای فقیر با برنامه‌ریزی می‌توانند در مسیر پیشرفت گام بردارند، بیشتر متخصصان توسعه، همواره حقیقتی تردیدناپذیر و بی‌نیاز از هرگونه اثبات تلقی کرده‌اند» (Escobar, 1992: 134).

با گذر زمان و استفادهٔ کشورهای به‌اصطلاح جهان سوم از برنامه‌های توسعه‌ای که از غرب ساخته می‌شد، این اصل پذیرفته‌شده، کم‌کم جایگاهی جدانشدنی از سیاست‌های دولت‌ها پیدا کرد؛ به‌گونه‌ای که با گذر سال‌ها، تصور دولتی بدون برنامهٔ توسعه، سخت و حتی غیرممکن بود؛ هرچند به بی‌طرفی و خنثی‌بودن این برنامه‌ها می‌توان انتقاد کرد. «با توجه به آثار تاریخی گستردهٔ برنامه‌ریزی در جهان سوم و حتی در خود غرب، که در آنجا این مفهوم با فرایندهای اساسی سلطه و کنترل اجتماعی پیوند داشته است، پذیرش کورکورانهٔ برنامه‌ریزی، بسیار شگفت‌آور است» (Escobar, 1992: 134).

علم اقتصاد در این مسیر، نقشی انکارناشدنی داشته است. «اقتصاددانان، قانون کمیابی را به معنای این فرض فنی می‌دانستند که نیازها و خواسته‌های انسان، بسیار محدود، ولی اصلاح‌پذیر است. این فرض به لزوم تخصیص منابع اشاره دارد. این امر، مسئلهٔ اقتصاد را نشان می‌دهد؛ مسئله‌ای که راه حل آن را اقتصاددانان در بازار یا برنامه‌ریزی می‌جویند» (Esteva, 1992: 16). در این مرحله، برنامه‌ریزی برای توسعه به وجود آمد و به یکی از وظایف دائمی متولیان سیاسی بدل شد.

۲. پساتوسعه: در دوران متأخر، به هر گونه روایت کلی که با آن، جریان‌ها و رخدادهای جهان پیرامون را بتوان تبیین کرد، شک می‌شود. یکی از این روایت‌های کلان، توسعه بود. با گذشت زمان، شکاف‌هایی که توسعه، وعدهٔ پرکردن آن را داده بود، روزبه‌روز عمیق‌تر شد. در این حالت، پساتوسعه‌گرایی به وضعیت دانش و گسترش آن، چگونگی مشروعیت‌بخشی به نهادهای مدرن، چگونگی تعریف جهان سوم و جوامع توسعه‌نیافته و چگونگی تدوین برنامه‌های توسعه توسط گفتمان توسعه توجه کرد.

پساتوسعه، ویژگی‌های متفاوت جوامع را مهم می‌داند. توسعه تا پیش از این به تفاوت‌های هویتی اهمیت زیادی نمی‌داد. همچنین، این امر که توسعه می‌تواند به‌صورت یک جریان در یک جامعه به حرکت درآید و دولت در این قضیه، نقش انکارناپذیری دارد، از اجزای جدانشدنی گفتمان توسعه بوده است. «گفتمان توسعه بیش از نیمی از جمعیت بشر را توسعه‌نیافته می‌خواند و آن را به سوی توسعه‌یافتگی هدایت می‌کند. این امر نه‌تنها در توصیف دولت‌های جنوب از خودشان و توسعه‌گرایی ایشان در تمام سیاست‌های خود، بلکه در چگونگی سخن‌گفتن مردم عادی دربارهٔ خود و دیگران (یعنی دنیای توسعه‌یافته) نیز مشهود است» (ضیایی، ۱۳۹۵: ۳۵۲).

براساس این چشم‌انداز نظری، توسعه و برنامه‌ریزی برای آن، امری گفتمانی است و تحلیل گفتمان، ابعاد مخفی آن را آشکار می‌کند. این رویکرد می‌کوشد با اندیشه‌ای ساختارشکنانه، تفکرات رایج دربارهٔ توسعه را بازخوانی کند.

ب. توسعهٔ روستایی پیش از انقلاب اسلامی ایران

قبل از انقلاب اسلامی، برنامه‌های توسعه در قالب شش برنامه تدوین شد. این روند پیش از انقلاب با کمک‌گرفتن از مشاوران خارجی و الگوهای مدنظر آنان شتاب گرفت. «به‌دلیل حرکت سریع ایران برای همانندشدن با کشورهای غربی و استفاده از الگوهای جاری در برنامه‌ریزی، ازطریق دعوت از مشاوران خارجی، زمینه‌های آشنایی نظام برنامه‌ریزی ایران با الگوهای

غیربومی فراهم شد» (مک‌لئود، ۱۳۷۹: ۱۳).

برنامهٔ اول توسعه براساس تمایل به تغییر چهرهٔ ظاهری جامعه تدوین شد. بیشتر عنوان‌های این برنامه، دربردارندهٔ نکات کلی بود. در برنامهٔ دوم، به جنبه‌های عمرانی روستاها بیشتر توجه شد. از ابتدای برنامهٔ سوم، اصلاحات ارضی شروع شد و در برنامهٔ چهارم، برای اولین‌بار، فصل خاصی با عنوان عمران و نوسازی دهات در نظر گرفته شد و خدماتی محدود و اندک برای روستاهای کشور منظور شد. در برنامهٔ پنجم با توجه به اتخاذ سیاست‌های مبتنی بر دیدگاه‌های رشد اقتصادی و نیز راهبرد صنعتی‌کردن کشور به همراه دغدغه‌های ناشی از افزایش جمعیت و نیاز فزاینده به تولید مواد غذایی، عمران و توسعهٔ روستایی، موقعیت تازه‌ای به خود گرفت. با پیروزی انقلاب، برنامهٔ ششم اجرایی نشد؛ اما با توجه به جنبه‌های تحقق‌نیافتهٔ برنامهٔ قبلی تنظیم شده است.

در این دوران، برداشت برنامه‌ریزان، نزدیک به رویکرد نوسازی است. «در این دوران، درک ایرانیان عمدتاً به‌طور آگاهانه— و نه ناآگاهانه—از تمدن غربی، متوجه مظاهر و مصادیق عینی تمدن یا مدرنیزاسیون است. در این فرایند، بیشتر بر علم تجربی، تکنولوژی غربی، که عمدتاً به جوانب اجرایی فرایند توسعه توجه دارد، تأکید شده است» (طالب و عنبری، ۱۳۸۵: ۱۹۹).

ج. توسعهٔ روستایی پس از انقلاب اسلامی ایران

پس از پیروزی انقلاب، جریان‌های اجتماعی روستایی، خواهان تجدید نظر در روابط اجتماعی شکل‌گرفته در دوران پهلوی، به‌ویژه پس از اصلاحات ارضی بودند. «با تضعیف قدرت دولت در اواخر انقلاب، تحرکات دهقانی پدیدار شد. با سقوط رژیم شاه، دو جریان دربارهٔ دهقانان و درخواست‌های مربوط به زمین به وجود آمد: اول، تقاضای بقایای طبقهٔ مالک سابق برای عقب‌نشینی اصلاحات ارضی شاه بود؛ دوم، روند افزایش مطالبات کشاورزان توسط گروه‌های مختلف، مانند دهقانان و گروه‌های رادیکال (چپ‌گراها و اسلام‌گراها)» (Shakoori, 2001: 64). سیاست‌های کشاورزی و روستایی اجراشده پس از انقلاب، ازنظر ماهوی با پیش از انقلاب متفاوت است. این سیاست‌ها، درحقیقت در پی پاسخگویی به خواست عمومی تغییر در همهٔ اشکال بود.

روش‌شناسی

تحلیل گفتمان برپایهٔ روابط زبانی موجود در بنیان‌های اجتماعی، وضعیت جامعه را بیان می‌کند. «جامعه از گفتمان‌ها تشکیل شده است و تعاملات بین اجزای جامعه، به‌خوبی وضعیت تاریخی و عملکرد سالم یا بیمار جامعه را معلوم می‌کند» (Gee, 1999: 109)؛ بنابراین، تحلیل گفتمان توسعه، شناخت جدیدی را در عرصهٔ اجتماعی آشکار می‌کند.

تحلیل گفتمان، تحولات مفهومی و روشی گوناگونی به خود دیده است. «تحول [تحلیل گفتمان] براساس نقش گفت‌وگو و متن در بافت است که شماری از رویکردهای تفسیری و انتقادی را فراهم می‌آورد. لاکلاو و موفه، نظریه‌ای پسامارکسیستی از سیاست را توسعه داده‌اند که بر مبنای مفاهیم پساساختارگرایانهٔ گفتمان بنا شده است و به‌طور عمده برای خروج، شکل‌گیری و تحول ایدئولوژی‌ها و اشکال اجتماعی به کار گرفته می‌شود» (Howarth and Griggs, 2016: 400).

کوشش برای برتری گفتمانی دولت‌ها از دشمنی‌ای رادیکال نشئت می‌گیرد که هر گفتمان برای از میدان به در کردن گفتمان رقیب به کار می‌گیرد. «[لاکلاو و موفه] با تلفیق زیربنا و روبنا، جامعه را نه طبقات قابل تقسیم، بلکه محصول مفصل‌بندی‌های سیاسی گفتمان می‌دانند. در این طرح نظری برای هژمونیک‌شدن، مفصل‌بندی از درون یک خصمیت رادیکال ناشی می‌شود تا مرزهای سیاسی را رقم زند. در این صورت، هویت‌ها در یک بستار نسبی به‌طور موقت تشکیل می‌شوند» (ربانی و میرزایی، ۱۳۹۳: ۴۵). رقابت‌های گفتمانی و خصومتی، که برای کنارزدن گفتمان رقیب ظهور می‌کند، در برنامه‌ریزی برای توسعه نیز تبلور می‌یابد.

برای عملیاتی‌کردن نظریهٔ گفتمان لاکلاو و موفه، توماس

مارتیلا در کتابی با نام «تحلیل گفتمان پسابنیادین»[1] (2015) با استفاده از میراث نظری مکتب اسکس[2]، الگویی برای اجرای یک تحلیل گفتمان گام‌به‌گام ارائه کرده است. مارتیلا برای تشخیص الگوهای مفصل‌بندی گفتمانی، از مفاهیم روابط گفتمانی و هویت بهره می‌گیرد. وی بیان می‌کند که برای درک الگوهای مفصل‌بندی گفتمانی، به‌طور تجربی، از دو دسته الگوی تکرارشونده استفاده می‌شود: روابط گفتمانی و هویت‌ها؛ سپس گونه‌شناسی روابط و هویت‌های گفتمانی را معرفی می‌کند. گونه‌شناسی روابط گفتمانی عبارتند از: ۱. تضاد؛ ۲. تخاصم؛ ۳. انحلال؛ ۴. سنجش‌ناپذیری؛ ۵. بازنمایی؛۶. تفاوت و ۷. هم‌ارزی. همچنین، هویت‌های گفتمانی را در سه دستهٔ ۱. ارزش‌ها شامل آرمان‌های اخلاقی و دیگران متخاصم؛ ۲. ذهنیتی شامل بازیگر اصلی، مخالفان، حامیان و دریافت‌کنندگان و ۳. فعالیت شامل کنش‌ها، کنش‌های متقابل، ابژه‌ها، منابع و استراتژی جای می‌دهد (Marttila, 2015: 129-133). منظور از یافتن روابط و هویت‌های گفتمانی، کوشش برای یافتن الگوهایی است که در خلال آن، گفتمانی از گفتمان دیگر متمایز می‌شود.

عملیاتی‌کردن یک تحلیل گفتمان ازنظر مارتیلا، سه گام دارد: «گام اول با عنوان ساخت مشترک، شامل مراحل مفهوم‌سازی موضوعی، مفهوم‌سازی زمینه‌ای، وقفهٔ معرفت‌شناختی، ساختارشکنی و مفهوم‌سازی نظری است. گام دوم با عنوان بازسازی، شامل مراحل تحلیل هم‌زمان و تحلیل درزمانی زبان‌شناختی است و گام سوم عبارت است از هماهنگی» (Marttila, 2015: 144-145).

براساس این رویکرد، در این پژوهش، گفتمان توسعه و توسعهٔ روستایی در سه گام، مفهوم‌سازی نظری شده است:

گام اول: ساختار مشترک پژوهش که در پنج مرحله بررسی شد:

الف) تعیین موضوع پژوهش؛ ب) تعریف مختصات زمانی–فضایی از موضوع پژوهش؛ ج) حذف دیدگاه‌های نظری، پیش‌فرض‌ها و نظریات هنجارین‌شدهٔ پژوهشگر؛ د) ساختارشکنی مفهوم توسعه و ه) مفهوم‌سازی نظری.

گام دوم: بازسازی

الف) تحلیل هم‌زمان: این مرحله در سه قسمت انجام پذیرفته است: ۱. شناسایی آن دسته از کردارهای گفتمانی که براساس اطلاعات ما از موضوع پژوهش، در زمینهٔ فضایی–زمانی تعیین‌شده از معنا نگهداری می‌کند؛ ۲. با استفاده از این اطلاعات، گفتمان تشخیص‌داده‌شده را دوباره مفصل‌بندی می‌کنیم و ۳. در این مرحله، گفتمان مفصل‌بندی‌شده، تدقیق و نقش‌های سوژه‌ای استخراج‌شده از آن تحلیل می‌شود. در این قسمت بیان می‌شود که این گفتمان مفصل‌بندی‌شده، چگونه ارتباط سوژه‌های اجتماعی را شکل می‌دهد و بین آنها خطوط ارتباطی تنظیم می‌کند.

ب) تحلیل درزمانی که در سه قسمت انجام می‌شود: ۱. شناسایی آن دسته از کردارهای گفتمانی که در طول زمان و با تغییرات اجتماعی رخ داده است؛ ۲. شناخت گفتمان مخالف و کنش‌های ضدهژمونیک آن و ترسیم و توصیف فضای متخاصم گفتمانی و ۳. بازسازی زمینهٔ تغییر گفتمانی و پیامدهای حاصل از آن.

گام سوم هماهنگی: جست‌وجو برای یافتن شیوهٔ پدیداری گفتمان در زمینه‌های آشکارشدن آن برای زمینه‌ای به‌جز توسعهٔ روستایی.

رئیس دولت در این پژوهش، نمایندهٔ گفتمان آن دولت در نظر گرفته شده است. گفتمان قائم به فرد نیست؛ اما یک شخصیت حقیقی یا حقوقی می‌تواند سخنگوی یک گفتمان باشد؛ زیرا از بطن یک گفتمان، یک شخصیت در عرصهٔ عمومی ظاهر شده است و ماهیتی جدا از گفتمان متعلق به آن ندارد. «شخص را می‌توان برحسب مجموع تمام جایگاه‌های سوژه‌ای تعریف کرد که در حال حاضر اشغال کرده است.

[1] Post-foundation discourse analysis (PDA)

[2] لاکلاوموفه از سردمداران مکتب تحلیل گفتمانی اسکس هستند و شاگردان زیادی را تربیت کرده‌اند که امروزه، هر کدام از آنها یکی از شارحان اصلی این نظریه‌اند.

جایگاه‌های سوژگی، ساختاری از حقوق و الزامات را برای ما به همراه دارند» (بر، ۱۳۹۴: ۱۸۴ و ۱۸۵). رئیس یک دولت از دل یک گفتمان ظهور می‌کند و مؤثرترین و پرمخاطب‌ترین سخنگوی آن تلقی می‌شود و با تمرکز بر این جایگاه، شناخت نسبتاً کاملی از گفتمان به دست می‌دهد. در حوزهٔ روستایی نیز فقط دولت، مرجع تصمیم‌ساز نیست و نهادهای مؤثر متنوعی در این حوزه وجود دارد؛ اما این تحلیل، دید کامل‌تری دربارهٔ وضع موجود فراهم می‌کند.

متون به‌کاررفته در این پژوهش، سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های سه رئیس‌جمهور است که به‌صورت هدفمند انتخاب شده است. در انتخاب، متونی مدنظر بوده است که سه موضوع را دربردارد: ۱. جهت‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های اصلی هر رئیس‌جمهور را نشان دهد؛ ۲. متونی که در آن به توسعه و برنامه‌ریزی، به‌طور کلی اشاره شده است و ۳. متونی که در آن به توسعهٔ روستایی، به‌طور ویژه توجه شده است. از هر رئیس‌جمهور، سه سخنرانی گزینش شده است که پس از مطالعهٔ تمام سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های رؤسای جمهور، که با این سه محور در ارتباط است، از هر محور، متنی انتخاب شد که بیشترین نزدیکی را با اهداف این پژوهش دارد؛ سپس نتایج تحلیل در متون برنامه‌های توسعهٔ پنج‌سالهٔ اول تا پنجم، که این دولت‌ها تدوین کرده‌اند، در مواد مرتبط با حوزهٔ روستایی مصداق‌یابی و بررسی شده است.

به همین منظور، سه مصاحبه از هاشمی رفسنجانی در زمان ریاست‌جمهوری (۱۳۷۶-۱۳۶۸) از تارنمای مرکز اسناد هاشمی رفسنجانی به‌صورت هدفمند انتخاب شد. سخنرانی‌های خاتمی در دوران ریاست‌جمهوری (۱۳۷۶-۱۳۸۴) از دو کتاب «مردم‌سالاری» و «گزیده‌های سخنرانی‌های رئیس‌جمهور دربارهٔ توسعهٔ سیاسی، توسعهٔ اقتصادی و امنیت» انتخاب شده است. سخنرانی‌های احمدی‌نژاد در طول مدت مسئولیت (۱۳۸۴-۱۳۹۲) از سایت دولت بهار[1] جمع‌آوری شده است. جزئیات متون منتخب به شرح جدول ذیل است:

جدول ۱- متون انتخابی هر رئیس‌جمهور

Table 1- Texts selected of each president

رئیس‌جمهور	متن اول	متن دوم	متن سوم
هاشمی	مصاحبه با روزنامهٔ جمهوری اسلامی پیرامون دوره ۸سالهٔ ریاست‌جمهوری، ۲۴ تیر ۱۳۷۶ (مصاحبهٔ مکتوب)	مصاحبه به مناسبت هفتهٔ دولت، ۶ دی ۱۳۷۳ (مصاحبهٔ مطبوعاتی و رادیویی[2])	مصاحبه با نشریهٔ جهاد روستا پیرامون اهمیت توسعهٔ روستایی و عملکرد جهاد سازندگی، ۳۰ آذر ۱۳۷۲ (مصاحبهٔ مکتوب)
خاتمی	سخنرانی در جلسهٔ شورای اداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۷۷/۲/۱ (صوت پیاده‌شده)	سخنرانی در مراسم افتتاحیهٔ همایش تدوین برنامهٔ سوم توسعهٔ کشور، ۱۳۷۷/۷/۲۱ (صوت پیاده‌شده)	سخنرانی در دیدار با کشاورزان نمونهٔ سراسر کشور، ۱۳۷۶/۱۰/۲ (صوت پیاده‌شده)
احمدی‌نژاد	سخنرانی در مجلس شورای اسلامی، ۲۷ دی ۱۳۹۱ (صوت پیاده‌شده)	سخنرانی در اجلاس توسعهٔ هزارهٔ سوم سازمان ملل، ۱۳۸۹/۶/۳۰ (صوت پیاده‌شده)	سخنرانی در جشن ملی برق‌رسانی به روستاهای بیش از ۲۰خانوار کشور، ۸۸/۱۲/۲۱ (صوت پیاده‌شده)

در تحلیل گفتمان، انسجام پژوهش به اعتبار پژوهش منجر می‌شود. «از مدعاهای تحلیلی انتظار می‌رود گفتمان منسجمی را تشکیل دهد. وجود بخش‌هایی از تحلیل، که با بخش‌های

[1] https://www.dolatebahar.ir/

[2] https://rafsanjani.ir/ منتشرشده در سایت مرکز اسناد هاشمی رفسنجانی.

دیگر تحلیل گفتمان هماهنگ نباشد، احتمال پذیرش تحلیل از سوی خوانندگان را کاهش می‌دهد» (Potter and Wetherell, 1987: 170). در تحلیل حاضر، از این گزینه برای افزایش اعتبار پژوهش، بسیار استفاده شده است. همچنین، کوشش شده است از ابتدای تعیین موضوع پژوهش تا انجام‌دادن مراحل آن، به سودمندی آن توجه شده باشد. پس از انتخاب هدفمند متون و تحلیل آنها، بار دیگر، همهٔ سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های انتخاب‌نشده برای یافتن شواهدی متفاوت و مخالف، مرور و نتایج این تحلیل تأیید شده است.

یافته‌ها

روند کلی تحلیل در این پژوهش براساس گام‌های پیشنهادی مارتیلا و استفاده از اصول هویت‌ها و روابط گفتمانی وی شکل گرفته است. به این منظور، در یک جدول، تضاد و تخاصم و سنجش‌ناپذیری که به شناخت مرزهای هر گفتمان کمک می‌کند، معرفی شده و پس از آن، در جدول دیگری، نقطهٔ کانونی مرکزی گفتمان و گره‌گاه‌ها و عناصر استخدام‌شده در آن گفتمان، معرفی و سپس در جدولی دیگر، نسبت هر گفتمان با حوزهٔ روستایی، تحلیل و مصداق‌های این تحلیل‌ها در متن قوانین توسعهٔ پنج‌ساله بررسی شده است.

۱. گفتمان دولت هاشمی رفسنجانی و توسعهٔ روستایی

گفتمان دولت هاشمی می‌کوشد برای برتری خود بر گفتمان‌های رقیب، شرایط کنونی جامعه را همسو با منافع گفتمان خودی اختیار کند؛ به همین علت با تبیین روابط تخاصم و تضاد، که در جدول شمارهٔ ۲ بیان شده است، مرز خود را با گفتمان‌های رقیب مشخص می‌کند. همچنین، با عرصه‌های ذهنی، درونی و نرم‌افزاری، رابطه‌ای سنجش‌ناپذیر می‌گیرد. شرایط ذهنی و درونی، به آن دسته از عناصری برمی‌گردد که ملموس و عینی نیست. بیشتر این شرایط، موقعیت‌هایی درونی و ذهنی است و به کیفیت آنها توجه شده است. به آنها شرایط نرم‌افزاری نیز می‌توان اطلاق کرد. عناصری مانند فرهنگ، آرامش، احساس امنیت و ... از این دسته‌اند. منظور از رابطهٔ سنجش‌ناپذیر، آن است که این گفتمان از برقراری ارتباط با یک عنصر به هر علتی سرباز می‌زند یا ناتوان است.

جدول ۲- تضاد، تخاصم و سنجش‌ناپذیری در گفتمان دولت هاشمی رفسنجانی

Table 2- Contrariety and antagonism in the discourse of Hashemi's government

گروه‌ها	عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت هاشمی		نمونهٔ موجود در متون
دیگری متضاد	کشورهای عرب منطقه		اگر ما و عرب‌ها با یکدیگر هماهنگ بودیم، در سیاست مربوط به خاورمیانه و فلسطین، وضع به‌گونهٔ دیگری پیش می‌آمد (متن اول).
	دولت پیشین		درزمان جنگ، مسائلی ازقبیل نابسامانی‌های اقتصادی و چند نرخی بودن ارز باعث ایجاد بازارهای سیاه شد (متن اول).
	ترکیه		من معتقدم این شتابی که برای سازندگی گرفتیم، شتاب معتدلی است. در ماهی که دارد می‌گذرد، اگر ترکیه را که یک کشوری شبیه به کشور ماست، با خودمان مقایسه کنیم، الان تورمشان ۸۰ تا ۹۰درصد است. ما را با آن کشور مقایسه کنید (متن اول).
	نیروهای محدودکنندهٔ دولت در داخل		اگر دستمان در کارهایمان باز بود، شاید می‌شد که خیلی کمتر از این تورم داشته باشیم؛ ولی با واقعیت‌های موجودی که ما سروکار داشتیم، نه تصمیم‌گیری ما از هر جهت در اختیار دولت بود و نه نیازها طوری بود که بشود همه را تأمین کرد (متن اول).
	افرادی که علت بهبود شرایط را نمی‌بینند		سؤال درست همین است که چه چیزهایی در زندگی مردم مؤثر بوده است؟ من می‌گویم در آن زندگی، یک چیزهایی مؤثر بود و حالا چون واقع شده، دیگران را حساب نمی‌کنند. فقط می‌گویند حالا هست. بله، هست؛ ولی چگونه به وجود آمده؟ (متن اول)
	الگوهای کمونیستی در اقتصاد		سیاست اقتصادی ما متناوب از چین و شوروی است. در ایران، همه چیز متعلق به مردم است؛ بنابراین، با آنها مقایسه نمی‌شود و اقتصاد با رعایت اصول و قوانین باز است و با احتیاط تعدیل‌های اقتصادی را انجام می‌دهیم (متن دوم).
دیگری متخاصم	امریکا		امریکایی‌ها و بعضی از دولت‌های غربی، خیلی مواظبند که نگذارند ما نمونه‌های افتخارآمیز و موفقی از همکاری و کمک را ارائه کنیم (متن اول).
	استعمار		الان ما به‌عنوان یک رقیب جدی برای امریکا و استعمار غرب در کشورهایی مثل کشورهای آفریقایی می‌توانیم حضور پیدا بکنیم (متن دوم).
	عراق		مسئلهٔ صلح با عراق هنوز تمام نشده و ما هنوز اسیر داریم. عراقی‌ها هنوز خسارات ما را نپرداخته‌اند (متن دوم).
دیگری سنجش‌ناپذیر	بهبود شرایط ذهنی و درونی	تطابق‌نداشتن اوضاع کشور با اهداف انقلاب	من فکر می‌کردم در پایان این دوره ازلحاظ فرهنگی با شرایط بهتری مواجه باشیم؛ در داخل، همه چیز از بابت مسائل فرهنگی بر روال مطلوبی که در اهداف انقلاب بوده، قرار داشته باشد (متن دوم).
		تصدی‌گری دولت در مسائل فرهنگی	انسان را باید تربیت کرد. ازطریق تقویت تریبون‌های نماز جمعه، صداوسیما و رسانه‌ها، مطبوعات و برنامه‌های فرهنگی مدارس، دانشگاه‌های برنامه‌های سیما، تئاتر و ایجاد پارک‌ها، فضاهای فرهنگی و کتابخانه‌های سیار این نگرش را حفظ می‌کنیم (متن اول).

براساس جدول شمارهٔ ۳، روابط گفتمانی در گفتمان دولت هاشمی بر این منطق پی‌ریزی شده است که شرایط موجود در عرصهٔ عمومی اجتماع باید بهبود یابد.

گفتنی است شرایط فیزیکی و بیرونی، بیشتر بر آن دسته از موقعیت‌ها و شرایطی دلالت دارد که به‌طور عینی و سنجش‌پذیر، ویژگی‌های آن دیده می‌شود. این شرایط، بیشتر مربوط به محیط بیرونی است؛ شرایطی که جنبهٔ سخت‌افزاری دارد و قابل مشاهده است؛ مانند سطح تحصیلات، میزان درآمد، سطح امکانات رفاهی و ... در مقابل عناصر درونی و ذهنی که ذکر آن رفت.

جدول ۳- نقطهٔ کانونی، گره‌گاه‌ها و عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت هاشمی رفسنجانی

Table 3- Nodal point, nodes and discourse elements employed in Hashemi's government discourse

گفتمان	نقطهٔ کانونی	گره‌گاه‌ها	عناصر استخدام‌شده در گفتمان دولت هاشمی	نمونهٔ موجود در متون
بهبود شرایط فیزیکی و بیرونی		احساس بهبود شرایط توسط مردم	کاهش تصدی‌گری دولت	در این برنامه، کارخانه‌ها را سوده و آمادهٔ واگذاری کردیم. در برنامهٔ دوم، مسیر خصوصی‌سازی، هموارتر است (متن دوم).
			اصلاحات اقتصادی	به‌نظر من، مسیر درستی طی شد و باید به آن چیزی که طی شده است، راضی باشیم. ضمن اینکه حالا همان‌طور که مایل هم بودیم، دوباره آمدیم به نزول تورم. این همان چیزی است که می‌خواستیم (متن اول).
			فعالیت‌های عمرانی	در طول برنامهٔ اول، وضع کشور، به‌کلی تغییر کرد و اهداف برنامه اجرا شد. بزرگ‌ترین موفقیت این برنامه، اصلاح شرایط بعد از جنگ و هموارشدن راه برای عمران و آبادی کشور بود (متن دوم).
			بهبود امکانات رفاهی	اگر این توسعه نبود، باید شما می‌فهمیدید که در زندگی مردم چه خبر بود؟ مثلاً اگر برق نداشتید و بازهم ظهرها خاموشی داشتید، کارخانه‌هایتان کار نمی‌کردند یا اگر ما گاز نکشیده بودیم و شما الان باید نفت سفید وارد کنید. ما برای رسیدن به این وضعیت، هزینه‌های بسیار هنگفتی صرف کرده‌ایم. دربارهٔ اشتغال هم اگر این کارهای عمرانی نبود، اشتغالی نبود. اگر این دانشگاه‌ها را توسعه نداده بودیم و شما الان یک‌ونیم میلیون نفر دانشجو در دانشگاه‌ها نداشتید (متن اول).
			اصالت بازار و سرمایه‌داری خصوصی	در برنامهٔ اول، بخش خصوصی را فعال کردیم؛ مردم تشویق شدند و سرمایه‌گذاری کردند (متن دوم).
			ضرورت جبران خسارت‌های جنگ	به هر حال، جنگ در میدان‌های جنگ تمام شد؛ ولی آثارش که باقی بود. هزینه‌های فراوانی که ما هنوز هم داریم جور آن را می‌پردازیم (متن اول).
			مسائل انسانی و عدالت	عدالت، ابعاد فردی، اقتصادی و اجتماعی دارد و معنی آن، برخورداری از نعمت‌های عمومی است (متن دوم).
			کم‌کردن شتاب سازندگی برای مردم	به‌علاوه، ما کارهایی می‌کنیم که در دورهٔ بازسازی، توجیه اقتصادی و مادی ندارد و در دورهٔ شتاب سازندگی کسی این کار را نمی‌کند؛ ولی ما به‌خاطر مصالح کشور این کار را کرده‌ایم. اگر بخواهیم مثلاً یک واحدی را در تهران یا اصفهان بسازیم، یک بازده دارد؛ ولی اگر برویم در کنار مرز، در جای ناامن یا دور از امکانات بسازیم، یک هزینه‌ای در ساخت و هم بازده آن دارد؛ ولی ترجیح می‌دهیم به آنجا برویم؛ به‌خاطر مسائل انسانی و عدالت که اینها شتاب سازندگی را به یک معنا کم می‌کند (متن اول).
			گسترش آموزش عالی	فکر کنید اگر یک‌میلیون از این بچه‌ها دیپلم بیکار بودند یا به خارج رفته بودند، در کشور چه اتفاقی می‌افتاد؟ (متن اول)
			دخالت دولت در امور برای مردم	ما سال‌های اول، تورم را پایین آوردیم. به‌تدریج، شرایطی به وجود آمد که یک مقدار هم خارج از اختیار ما بود. دوباره تورم بالا رفت. مجبور شدیم تصمیم بگیریم که دولت دخالت بکند. من در برنامهٔ اولیه‌ام این نبود که دولت دخالت بکند. می‌خواستیم این وضع را آزاد بگذاریم و خودش (ساختاری) مسئله را حل بکند (متن اول).
		استراتژی سازندگی		

ادامهٔ حیات گفتمان	شرایط انقلاب	در مقطع فعلی، ما از مرحلهٔ بسیار مشکلی عبور کردیم. برنامهٔ دوم، بستر مناسب‌تر و هموارتری دارد و هدف آن، ادامهٔ برنامهٔ بازسازی و سازندگی با اتکا به آرمان‌های انقلاب و توجه به مصالح جامعه و نیازهای کشور است (متن دوم).
	امام خمینی	مهم‌تر از همه اینکه شما یادتان است که حضرت امام، خودشان دستور استفاده از امکانات مردم را در نظام آموزشی کشور صادر کردند و دستور امام پشت سر این قضیه بود. البته ما خودمان هم با این قضیه موافق بودیم (متن اول).
	مجلس	من نگران نیستم. سازندگی الان به ساختار جامعه وارد شده است. اینها را دیگر نمی‌توان جابه‌جا کرد و تغییر داد. چون هر تغییری در آنها هم باید در دولت تصویب شود و هم باید مجلس راجع به آنها تصمیم‌گیری کند (متن دوم).
بهبود روابط خارجی	الزام دولت بعدی به اجرای برنامهٔ دوم توسعه	همه معلوم شده است؛ هم شاخص آنها تعیین شده و هم نرخ و عدد آنها و هم بودجهٔ آنها. امکان تغییر آنها در برنامهٔ فعلی، دیگر وجود ندارد (متن اول).
	رعایت موازین بین‌المللی	ما باید از قدرتمان در دنیا سود ببریم و موازینی را در ارتباطات بین‌المللی رعایت کنیم. با تدبیر صحیح و مدیریت عاقلانه باید با هوشیاری، منافع خود را تنظیم کنیم (متن دوم).
	برنامه‌ریزی براساس الگوهای مرسوم در جهان	برنامه‌های ۵ساله هم مرسوم دنیاست و ما از این ۲ برنامه راضی هستیم. کشورهایی که وضعشان تثبیت شده است، دورنمای اقتصاد خود را در بیشتر از یک دورهٔ ۵ساله روشن می‌کنند. ما ربع قرن را در نظر گرفتیم. اگر این افق را در سیاست‌های کلی به تصویب مجلس رساندیم، آن موقع، برنامه‌های بعدی که تنظیم می‌شود، خودش را با آن افق تطبیق می‌دهد (متن اول).
	الگوی مصرف براساس استانداردهای جهانی	مصرف را به جایی رسانده‌ایم که استانداردهای جهانی برای مصرف مردم، آن را تعریف کرده است (متن دوم).
	کمک به دیگر کشورها	فشار هم روی آفریقایی‌ها بسیار جدی است که به سوی ما حرکت نکنند. به هر حال، این میدان باز شده و مبارزه شروع شده است. ما پشتوانه‌مان، امکانات فنی و تجربه‌های سازندگی است و حسن نیتی که در دوران کارمان نشان داده‌ایم (متن اول).

براساس جدول شمارهٔ ۳، نقش محوری بهبود شرایط در عرصهٔ عمومی اجتماع، جریان هویت‌سازی این گفتمان را رهبری می‌کند. این گفتمان، به نقش سرمایه‌داری خصوصی تعلق خاطر دارد و سازوکار بازار را برای نقش اقتصادی برگزیده است. ویژگی سازندگی، که این گفتمان به آن مشهور است، یکی از استراتژی‌های هویتی گفتمان دولت هاشمی است و نمی‌تواند نقطهٔ کانونی اصلی گفتمان به حساب آید؛ زیرا همسو با بهبود شرایط، سازندگی معنا می‌یابد و هویت می‌گیرد. عناصر دیگر استخدام‌شده در گفتمان دولت هاشمی در جدول مشهود است و برای رعایت اختصار از توضیح آن خودداری می‌شود.

در تحلیل گفتمان دولت هاشمی در حوزهٔ روستایی، نقش مرکزی بهبود شرایط فیزیکی و بیرونی، تشخیص‌دادنی است و این امر نشان می‌دهد حوزهٔ روستایی در قلمرو گفتمانی دولت آن قرار می‌گیرد و از ارتباط درون‌گفتمانی برخوردار است. منظور از ارتباط درون‌گفتمانی، این است که حوزهٔ روستایی به‌عنوان یک موضوع در قلمرو گفتمانی، از مجموعهٔ هویت‌ها و ارتباطات گفتمانی اثر می‌پذیرد؛ یعنی اقتدار هژمونیک گفتمان و کوشش برای محافظت از گره‌گاه اصلی خود، در حوزهٔ روستایی نیز تشخیص‌دادنی است؛ اما بنا بر عللی، این ارتباط، کامل و بدون نقص نیست. با توجه به جدول شمارهٔ ۴، نتایج تحلیل گفتمان دولت هاشمی در حوزهٔ روستایی نشان می‌دهد در این حوزه، گفتمان– به اجبار یا به اختیار– مجبور شده است خلاف اصول خویش عمل کند. برداشت

عقب‌ماندگی از روستاها، مسئلهٔ مالکیت زمین و ناتوانی سرمایه‌داری خصوصی در انجام‌دادن نقش در این حوزه، عناصری است که در شکل‌گیری کامل و همه‌جانبهٔ این ارتباط درون‌گفتمانی، اختلال ایجاد می‌کند. علاوه بر این، نیاز به کارهای زیربنایی و اشتغال‌زا و وجود نهادی قدرتمند و صاحب‌نفوذ مانند جهاد سازندگی، دولت را به بر عهده گرفتن نقش مستقیم در این حوزه تشویق می‌کند؛ نقشی که در دیگر حوزه‌ها از آن پرهیز شده است؛ به همین علت، ارتباط شکل‌گرفته را می‌توان معوج و ناهمگون دانست. منظور از داشتن اعوجاج این است که رابطهٔ درون‌گفتمانی بین عناصر اصلی گفتمان و حوزهٔ روستایی، تمام و کمال نیست و نواقصی دارد؛ نواقصی که از هماهنگی کامل و همه‌جانبهٔ این حوزه با مجموعهٔ قلمرو گفتمانی جلوگیری می‌کند و باعث می‌شود این حوزه، به‌طور کامل از مزایای گفتمان غالب بهره‌مند نشود.

جدول ۴- حوزهٔ روستایی و ارتباط آن با گفتمان دولت هاشمی رفسنجانی

Table 4- Rural area and its relationship with the discourse of Hashemi's government

حوزه	عناصر مختل‌کنندهٔ ارتباط با نقطهٔ کانونی گفتمان دولت هاشمی	نمونهٔ موجود در متون
حوزه روستایی	ناتوانی سرمایه‌داری خصوصی در اجرای نقش	با وضع موجود نه مالک جرئت می‌کند در زمین سرمایه‌گذاری کند و نه روستایی و نه زارع؛ به همین خاطر، زمین‌های زیادی هست که از آنها استفادهٔ درستی نمی‌شود. درضمن، حل مسئلهٔ زمین هم در ایجاد شغل در روستا مؤثر است و هم در از بین رفتن وابستگی (متن سوم).
	نقش‌آفرینی اصلی دولت	برای آنکه روستاییان عزیز ما با علاقه و شوق بیشتری در روستاها به کار بپردازند، باید برنامه‌های دولت به‌شکلی تنظیم شود که در روستاها کارگاه‌های متناسب با وضعیت هر روستا دایر شود (متن سوم).
	مالکیت زمین	حل مسئلهٔ زمین و مالکیت در وضع روستا، در رابطهٔ روستایی و اقتصاد کشور، تأثیر زیادی دارد و این مسئله باید حل شود. من قبول دارم که این مشکل اساسی روستایی است که متأسفانه هنوز بعد از انقلاب ما نتوانسته‌ایم آن را حلش کنیم (متن سوم).
	معرفی این حوزه به‌عنوان بخش عقب‌مانده در گفتمان اصلی	باید در روستاها امکانات زندگی بهتر را برای روستاییان فراهم کرد؛ مثلاً آب لوله‌کشی، برق، آسفالت، بیمارستان، داروخانه، پزشک و فروشگاه‌های مجهزی که در آن همه چیز، مانند نفت و گاز و خدمات دیگری که دولت عرضه می‌کند. این کارها از وظایف و کارهای مهمی است که باید آنها را رفته‌رفته انجام بدهیم (متن سوم).

بررسی برنامه‌های اول و دوم توسعه، یافته‌های مذکور را تأیید می‌کند. برای یافتن مصداق‌ها، مواد مربوط به حوزهٔ روستایی بررسی و تحلیل مذکور در آنها جست‌وجو شد.

جدول ۵- مصداق‌های تحلیل‌ها در برنامهٔ پنج‌سالهٔ توسعهٔ اول و برنامهٔ پنج‌سالهٔ توسعهٔ دوم

Table 5- Examples of analyzes in the first development plan and the second development plan

موضوع		مصداق‌ها	توضیحات
برنامهٔ اول و دوم توسعه	بهبود شرایط در معنای عام	جبران خسارت‌های ناشی از جنگ	در این مورد در برنامه‌ها تمرکز بر حوزهٔ شهری است.
		توجه به ظرفیت‌های هر منطقه	معرفی عنصر روستا-شهر: روستاهایی که با تجمیع و یکپارچگی، از امکانات بیشتری بهره‌مند می‌شوند. این عنصر در پی کاهش میزان مهاجرت است؛ اما درعمل، تفاوت‌های بومی و محلی و عمیق اجتماعات محلی روستایی را نادیده می‌گیرد و آن را با نام تسهیل خدمت‌رسانی معرفی می‌کند.
		تعادل منطقه‌ای	
		رشد اقتصادی	کشاورزی به‌عنوان صنعتی پایه برای رشد شناسایی می‌شود و تغییرات اساسی در ساختار پایگاه و خاستگاه کشاورزی را طرح می‌کند و دولت را مسئول آن می‌داند.
		افزایش تولید سرانه	
		اشتغال مولد	مالکیت زمین باید با نظارت دولت، اصلاح و سازماندهی شود.
		کاهش وابستگی اقتصادی	استراتژی بازار آزاد، خویش را در زمینهٔ روستا و برخی حوزه‌های کشاورزی مرتبط با روستا نقض می‌کند. بخش کشاورزی و سرمایه‌گذاری در نقاط محروم را مشمول معافیت یا تخفیف مالیات می‌کند.
	بهبود شرایط فیزیکی و بیرونی	شناخت و تأمین نیازهای حداقلی مردم	حداقل نیازهای اساسی را در امور بیرونی و فیزیکی محدود می‌کند. در روستا، بهداشت و مسکن، بیمهٔ روستاییان و عمران و بهسازی روستاها نیازهای اولیه و اساسی شناخته شده است.
		کنترل رشد جمعیت	
		افزایش سطح دسترسی امکانات	در این مورد به روستاها توجه ویژه شده است.
			استقرار فعالیت‌های غیرکشاورزی در محیط روستایی مطرح می‌شود.
		اشتغال و نیروی انسانی	درآمد سرانهٔ روستاییان باید افزایش یابد و فرصت‌های شغلی برای ایشان فراهم شود. باز هم نقش اصلی را دولت بر عهده می‌گیرد و باید سبک زندگی روستاییان، که متکی بر ارتزاق از کشاورزی فعالیت‌های مرتبط با آن است، تغییر کند.
	بهبود شرایط ذهنی و درونی	ارتقای فرهنگ عمومی	رسانه‌ها باید برحسب نیازهای محلی و منطقه‌ای، آموزش‌هایی برای تأمین نیازهای برنامهٔ توسعه تهیه کنند. ایجاد آمادگی برای پذیرش استراتژی رشدمحور در جوامع روستایی مدنظر است.
		آموزش	روستاها در اولویت فراهم‌کردن امکانات آموزشی قرار گرفته‌اند؛ اما در آن، توسعهٔ فضا و ایجاد امکانات، بیشتر مدنظر بوده است تا عناصری که به کیفیت و ماهیت این آموزش مربوط است.
			در برنامه به بیمه‌های اجتماعی اشاره می‌شود و این امر نیز به بهبود در دسترسی به امکانات برمی‌گردد و شامل جنبهٔ درونی نمی‌شود.
		تأمین عدالت اجتماعی	وقتی سخن از جریان رشد و تکامل مادی و معنوی می‌شود و عناصری مانند کرامت و آزادگی انسان مطرح می‌شود، در خط مشی مربوط به حوزهٔ روستا، تمرکز بر تأمین نیازهاست و نیازها نیز به کالاها و مصرف آنها برمی‌گردد.
			در برنامه، عدالت‌اجتماعی در روستاها، با بهبود میزان دسترسی روستاییان به امکاناتی تأمین می‌شود که برنامه تدارک دیده است. این امر با عنصر محرومیت‌زدایی همراه می‌شود و بهبود منابع و امکانات عمومی، بهداشت، اشتغال، آموزش، تولید، عمران، کمک‌های اقتصادی دولت و ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای مدنظر قرار می‌گیرد.

منبع: سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۶؛ سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۷

گفتمان دولت خاتمی و توسعهٔ روستایی

همانگونه که در جدول شمارهٔ ۶ نشان داده شده است، روابط گفتمانی در گفتمان دولت خاتمی، درابتدا، مرزهای خود با گفتمان‌های رقیب را با تأکید بر این موضوع مشخص می‌کند

که گفتمان‌های دیگر به نقش حداکثری مردم قائل نیستند؛ سپس تمام روابط گفتمانی خویش را بر این اصل قرار می‌دهد که گفتمان‌های رقیب در پی مصادرهٔ شرایط ایجادشده پس از پیروزی انقلاب است و اینگونه، گفتمان خود را بر آنان برتری می‌دهد.

جدول ۶- تضاد و تخاصم در گفتمان دولت خاتمی

Table 6- Contrariety and antagonism in the discourse of khatami's government

گروه‌ها	عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت خاتمی	نمونهٔ موجود در متون
دیگری متضاد	کسانی که خود را قیم مردم می‌دانند	اینکه بنده به‌عنوان رئیس‌جمهور، مدام بگویم مردم این را می‌خواهند و قیم مردم بشوم، کار به جایی نمی‌رسد. در بسیاری از نزاع‌های سیاسی، افراد یا گروه‌ها به نام اسلام و به نام دفاع از حقوق مردم حرف می‌زنند؛ ولی مردم، خودشان باید در صحنه حضور یابند (متن دوم).
	دولت پیشین	زمان ۸ سال سازندگی در دوران ریاست‌جمهوری برادر بزرگوارمان، جناب آقای هاشمی، دستاوردهای بزرگی داشته است؛ اما مشکلاتی هم داشتیم. این دولت تازه‌کار از عهدهٔ حل این مشکل برآمد (متن اول).
	سلیقه‌ای که خود را عین اسلام، انقلاب و رهبری می‌داند	بعد از گذشت بیست‌سال از انقلاب، شور، نشاط، شعور و حضور تعیین‌کنندهٔ مردم در عرصهٔ تصمیم‌گیری، این دستاورد بزرگ را داشت که در این کشور مشخص شد یک سلیقه، عین اسلام نیست، یک سلیقه عین انقلاب نیست، انقلاب، اسلام، رهبری و نظام، فراتر از سلیقه‌ها و گرایش‌های مختلف است (متن اول).
	جریانی که جامعهٔ تک‌صدایی را می‌پسندد	بدترین جامعه، جامعهٔ تک‌صدایی است. ممکن است برای مدتی، همهٔ صداها را بتوان خاموش کرد تا فقط یک صدا بماند؛ اما صداهای خاموش‌شده، پس از مدتی به‌صورت انفجارهای عظیم، خودشان را ابراز می‌کنند (متن اول).
	رویکردی که در طول زمان، ایرانیان را قانون‌گریز کرده است	ما در طول تاریخ، ضدقانون بوده‌ایم؛ یعنی یک بیماری تاریخی قانون‌ستیزی داریم. علت آن هم این است که همهٔ حکومت‌های ما دیکتاتوری بوده است. مردم، قانون را قانون خودشان و در خدمت مصالح‌شان نمی‌دانستند. قانون‌گریزی یک هنر بود (متن اول).
	جریانی که جلوی ابراز سلیقه‌ها را با تمسک به مقدسات می‌گیرد	بسیاری از ما فکر می‌کنیم اختلاف نظر داریم؛ در حالی که یک‌سری عادات و تعصبات داریم و اسمش را می‌گذاریم، عقیده. حال، فاجعه است اگر بگوییم که این عادات و تعصبات، عین اسلام و عین حق است و دیگران هم حق ندارند صحبت کنند (متن اول).
	کسانی که به افراد برچسب امریکایی، ضداسلامی، ضدانقلابی و لیبرال می‌زنند	هرچه هم کسانی بگویند فلانی ضداسلام و طرفدار امریکاست، فلانی ضدانقلاب است فلانی لیبرال است، نه دنیا می‌پذیرد، نه مردم. فلانی نظری دارد، دیگران هم نظری دارند، مردم هم تعیین‌کننده و داورند و انتخاب می‌کنند (متن اول).
	منافقین	منافقین هم هرچه نظام تثبیت بشود، بیشتر ناراحت می‌شوند. آنها هم حرکات مذبوحانهٔ خودشان را در دنیا زیادتر کردند. (متن اول).
	صهیونیست‌ها	صهیونیست‌ها برای تخریب چهرهٔ جمهوری اسلامی، تلاش گسترده‌ای می‌کنند. حجم تهاجم صهیونیست‌ها علیه نظام جمهوری اسلامی نه‌تنها نسبت به گذشته کاهش پیدا نکرده، بلکه بسیار هم بیشتر شده است (متن اول).
دیگری متخاصم	کسانی که مشارکت مردم را در امور انکار می‌کنند	البته دشمنان ما خیلی کوشش کردند بگویند تکلیف امور در جایی دیگر تعیین می‌شود و تصمیمات را در جاهای دیگر می‌گیرند؛ اما معلوم شد که مردم تصمیم می‌گیرند و وقتی مردم به صحنه آمدند، رأیشان تعیین‌کننده است (متن اول).
	کسانی که انقلاب ایران را به‌عنوان انقلابی خشن و بی‌منطق به جهانیان نشان می‌دهند	یکی از بزرگ‌ترین مشکلات ما این بود که دشمنان علیه ما روی افکار عمومی کار کرده بودند و مردمی‌ترین انقلاب را انقلاب ضدمردمی، خشن و بی‌منطق معرفی کرده بودند (متن اول).

این گفتمان، سپس تمام روابط گفتمانی خویش را برای تبیین مشارکت مردمی به خدمت می‌گیرد و روابط گفتمانی،

به‌تمامی، مشارکت مردم را یادآوری می‌کند. در هویت‌های گفتمانی خاتمی، ماهیت مدرن گفتمان عیان می‌شود. تأکید بر قانون، اصلی‌ترین وجه این ماهیت است. همچنین، استراتژی این گفتمان در اصول اقتصادی، بی‌شباهت به دولت پیشین نیست. این موارد در جدول شمارهٔ ۷ نشان داده شده است:

جدول ۷- نقطهٔ کانونی، گره‌گاه‌ها و عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت خاتمی

Table 7- Nodal point, nodes and discourse elements employed in Khatami's government discourse

نقطه کانونی گفتمان	گره‌گاه‌ها	عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت خاتمی	نمونهٔ موجود در متون
مشارکت مردمی	قانون	رعایت قانون توسط جریان‌ها و افراد هم باید شعار قانون‌گرایی بدهند. این دستاورد کمی است؟ (متن اول)	عزیزان من، امروز، جوّی ایجاد شده است که قانون‌شکن‌ترین جریان‌ها و افراد هم باید شعار قانون‌گرایی بدهند. این دستاورد کمی است؟ (متن اول)
		قانون به‌مثابه ارزشی دینی	قانون نیز همچون بسیاری از ارزش‌هایی که در طول تاریخ بر جا مانده، به یک ارزش تبدیل شده است. قانون دارد به یک ارزش اجتماعی با پشتوانهٔ دینی تبدیل می‌شود (متن اول).
		افزایش تقید مردم به قانون تحت نظر این گفتمان	از دستاوردهای مهم انتخابات اخیر این بود که به مردم نشان داد خودشان بر سرنوشت خودشان حاکمند و قانون‌گذار هم از میان خودشان بیرون می‌آید (متن اول).
		محوریت کانون‌های علمی مانند دانشگاه‌ها در پژوهش‌ها	هر دستگاه مهمی در کشور، باید موظف باشد که بخش زیادی از گردش سرمایه را صرف تحقیقات کند؛ اما ما باید سازوکاری درست کنیم که این بودجهٔ تحقیقاتی با استفاده از کانون‌های علمی کشور، یعنی دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی انجام شود (متن دوم).
		نظرات دانشمندان و صاحب‌نظران	اولین گامی که باید برای برنامه‌ریزی برداریم، این است که مسئولان سیاسی و مدیران جامعهٔ ما از رهنمودهای اهل علم، دانش و تخصص بهره ببرند. باید از این به بعد بکوشیم که مردم صاحب حق دانسته شوند و متفکران، اهل علم، پژوهشگران و عالمان جامعه نظر بدهند و براساس نظر آنها برنامه‌های جامعه تنظیم شود و مسئولان و مدیران جامعه، آن برنامه‌ها را اجرا کنند (متن دوم).
		آمایش سرزمین	اگر ما در امر آمایش سرزمین، که یکی از خلأهای مهم در برنامه‌ریزی و تحمیل نوعی بی‌عدالتی به جامعه بود، موفق شویم، کار ارزشمندی انجام داده‌ایم. ما سرزمین را آمایش نکرده بودیم و نمی‌دانستیم در کجا چه استعدادها، چه مزیت‌های نسبی و چه نیازهایی هست (متن اول).
	استراتژی‌های برنامه‌ریزی	کاهش تصدی‌گری دولت	دولت ما متمرکز است و متأسفانه متصدی همهٔ کارهاست و این باعث می‌شود که دولت و مدیریت دولتی بسیار اهمیت پیدا کند؛ بنابراین، یکی از کارهایی که باید بکنیم، این است که حجم تصدّی دولت را کم کنیم (متن اول).
		توجه به جایگاه مالیات	پول معلم را باید از درآمد مالیات پرداخت کرد، نه از درآمد نفت. هر ریالی که از درآمد نفت، صرف پرداخت حقوق جاری بشود، از سرمایه‌گذاری کم خواهد شد. ده‌سال دیگر ما نفت نداریم؛ بنابراین، باید درآمدهای نفتی را سرمایه‌گذاری کنیم (متن اول).
		حمایت از صادرات	در زمستان امسال در شورای عالی اقتصاد گفتیم کسانی که صادرات می‌کنند، دیگر نیازی به پیمان ارزی ندارند و همهٔ ارز به خودشان تعلق می‌گیرد. این یعنی ایجاد حرکت در امر صادرات. یکی از راه‌های نجات ما توسعهٔ صادرات است (متن اول).
		حمایت اقتصادی هدف‌دار دولت از مردم	ما نمی‌توانیم در جامعه شاهد یک اختلاف طبقاتی عظیم باشیم و ببینیم که عده‌ای زیر چرخ‌های توسعه له می‌شوند. نباید برای بالارفتن مثلاً تولید ناخالص داخلی یا درآمد سرانهٔ کشور، فاصله‌ها زیاد شود و بخش عظیمی از جامعه، که انسان‌هایی شریف و پاک هستند، دچار محرومیت‌های جان‌کاهی شوند (متن دوم).
		توجه به ظرفیت‌های اجتماعی	در این برنامه‌ریزی باید واقعیت‌ها، عادت‌ها، سنت‌ها، ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی و سطح توقعات جامعه در نظر گرفته شود (متن دوم).
	تجدید نظر در روابط خارجی	رفع تشنج‌ها و کدورت‌ها	امروز، چهره‌ای که در دنیا از جمهوری اسلامی ترسیم شده، چهره‌ای منطقی، اصولی و متفکر است؛ چهره‌ای که برای دنیا حرف دارد و به دنبال رفع تشنج‌ها، کدورت‌ها و ایجاد روابط خوب است (متن اول).
		به نمایش گذاشتن چهرهٔ مردمی انقلاب به جهان	دولت یک دستاورد دیگر هم داشته است. امروز، چهرهٔ نظام جمهوری اسلامی ایران در دنیا چهره‌ای متفکر، منطقی و در عین حال، اصولی است (متن اول).

مشارکت مردم در این گفتمان به مفهوم جامعهٔ مدنی بازمی‌گردد و آن را گفتمان دولت خاتمی با اصول و مبانی

دینی و ارزشی بازتعریف کرده است. وجود این مفهوم، مستلزم جامعهٔ پذیرندهٔ مستعد و همراه است؛ بنابراین، باید خاستگاهی در طبقهٔ متوسط، جوانان و تحصیل‌کردگان برای این رئیس‌جمهور در جامعهٔ ایران در نظر گرفت؛ بنابراین، بدیهی است حوزه‌هایی که از این خاستگاه فاصله داشته باشند، باید در فرهنگ و سنت و طرز فکرشان تغییراتی ایجاد شود تا همراهی گسترده‌تری با سیاست‌های گفتمانی دولت داشته باشند. در این گفتمان به شناخت و لحاظ‌کردن فرهنگ بومی و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی روستاییان تأکید شده است؛ اما ماهیت مدرن آن درصدد است این فرهنگ را پالایش کند؛ یعنی به وجود ناخالصی‌ها و عناصر مزاحم و ناخواستنی در فرهنگ بومی و سنتی روستا قائل است و به همین علت، این حوزه را نیازمند دخالت و تغییرات مدنظر خود می‌داند. در اینجا، به‌طور ناخودآگاه، تمایل دولت به متولی‌بودن در این حوزه نمایان می‌شود و مهم‌تر از آن، فاصلهٔ این حوزه با اصول گفتمانی اصلی نیز به چشم می‌آید.

مورد دیگری که جنبهٔ عمومی‌تری دارد، اما در تحلیل جایگاه حوزهٔ روستایی در گفتمان دولت خاتمی مهم است، به تناقض سیاست‌های کلی گفتمان با سیاست‌های اقتصادی آن مربوط است. خاتمی با انتخاب (مشارکت مردمی) در مرکز گفتمان خویش، محوریت مردم را برگزیده است؛ یعنی مردم و آنچه بر ایشان می‌گذرد، مهم‌ترین وجه این گفتمان است. معیشت مردم، نحوهٔ گذران زندگی ایشان و به‌طور کلی، احساسی که مردم تحت قلمرو گفتمان دولت خاتمی دارند، بسیار اهمیت دارد؛ اما خاتمی به اجرای سیاست‌هایی در حوزهٔ اقتصاد معتقد است که در درازمدت به سود اقتصاد کشور است و در کوتاه‌مدت به واردآمدن فشارهایی به مردم منجر می‌شود؛ به همین علت، سه راه در پیش روی گفتمان دولت خاتمی باقی می‌ماند: راه اول، کنارگذاشتن نقطهٔ کانونی مرکزی خویش است که قاعدتاً این راه برگزیده نمی‌شود؛ زیرا به از بین رفتن گفتمان منجر می‌شود. راه دوم، تغییر سیاست‌های اقتصادی و اصولی است که گفتمان در اقتصاد به آن معتقد است که این امر نیز با وجود ماهیت آن نمی‌تواند اتفاق بیفتد. راه سوم، راهی است که به نظر می‌رسد خاتمی این راه را برگزیده است و آن عبارت است از عقب‌نشینی از سیاست‌های اقتصادی، به‌طور موضوعی و جزئی و نه کنارگذاشتن کامل این سیاست‌ها. این امر باعث شده است خاتمی نتواند اصلاحات انقلابی و عمیق اقتصادی را اجرا کند و نقش پررنگ حمایتی در حوزهٔ روستایی بر عهدهٔ دولت نهاده شود.

براساس مجموع توضیحات مذکور نتیجه گرفته می‌شود که حوزهٔ روستایی در گفتمان دولت خاتمی در قلمرو گفتمانی قرار دارد و نمی‌توان آن را خارج از آن فرض کرد؛ اما هم‌زمان، دو دسته از عناصر در این رابطهٔ درون‌گفتمانی مؤثر است؛ عناصری که به نزدیکی حوزهٔ روستایی به گفتمان خودی کمک می‌کند و عناصری که این رابطه را تضعیف و آن را از گفتمان خودی دور می‌کند. این امر سبب می‌شود گفتمان خودی نتواند به‌صورت هماهنگ با سایر حوزه‌ها، در این حوزه نیز مؤثر عمل کند. حوزهٔ روستایی در گفتمان دولت خاتمی نتوانسته است به‌طور تمام و کمال، شرایط پذیرش سیاست‌های گفتمانی را احراز کند؛ از این‌رو، گفتمان نیز نتوانسته است به‌طور کامل آن را در نظر بگیرد. این امر، نشان‌دهندهٔ از دست رفتن فرصت‌هایی است که در آن، حوزهٔ روستایی می‌توانسته است از سیاست‌های کلان بهره‌مند شود؛ اما این اشکال در ارتباط سبب شده است این بهره‌مندی ناقص باشد؛ هرچند حوزهٔ روستایی در دورهٔ خاتمی نسبت به دورهٔ هاشمی، ارتباطی بهتر و مؤثرتر با قلمرو گفتمانی برقرار می‌کند. جدول شمارهٔ ۸، این موارد را به‌طور مشخص نشان می‌دهد.

جدول ۸- حوزۀ روستایی و ارتباط آن با گفتمان دولت خاتمی

Table 8- Rural area and its relationship with the discourse of khatami's government

گره‌گاه	عناصر دخیل در ارتباط گفتمان دولت خاتمی با حوزۀ روستایی	نمونۀ موجود در متون
حوزۀ روستایی	عناصر نزدیک‌کنندۀ حوزۀ روستایی به قلمرو گفتمان	حمایت بودجه‌ای از دهک‌های کم‌درآمد جامعه	از همین بودجه، چند میلیارد فقط برای رسیدگی به دهک‌های کم‌درآمد جامعه گذاشتیم. من می‌خواهم دهک محروم در جامعه نباشد؛ ولی این خواسته امشب و فردا محقق نمی‌شود (متن اول).
		گسترش کشاورزی برای تأمین امنیت و عدالت	اهتمام ما به کشاورزی علاوه بر اینکه تأمین‌کنندۀ نیازهای مهم و حیاتی و اساسی جامعه است، گامی به سوی عدالت اجتماعی و تأمین حقوق انسان‌ها نیز است. شریف‌ترین انسان‌های ما، پاک‌فطرت‌ترین انسان‌های ما و دوست‌داشتنی‌ترین انسان‌های ما در روستاها زندگی می‌کنند؛ در حالی که با کمال تأسف، فاصلۀ میان زندگی در روستا و شهر زیاد است (متن سوم).
		جلوگیری از مهاجرت روستاییان با بهبود شرایط زندگی	امکان زندگی مناسب در روستا، یعنی ایجاد رغبت در روستایی برای ماندن و کارکردن در روستا. باید بسیار دقت کرد که در برنامه‌ریزی، یک بخش فدای بخش دیگر نشود (متن سوم).
		مدرنیزاسیون کشاورزی	به هر حال، ما چاره‌ای نداریم جز اینکه روش‌های سنتی را کنار بگذاریم و برای جامعه اشتغال ایجاد کنیم. با توجه به این وضعیت، حتماً باید دست به دامن صنعت بشویم (متن سوم).
		اعتقاد به ایجاد زیرساخت‌های لازم برای کشاورزی	سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی، مانند سدسازی در رونق‌بخشی کشاورزی، بسیار کارساز است و اگر ما بتوانیم روی صنایع غذایی، صنایع تبدیلی و صنایع جانبی کشاورزی با تشخیص اولویت‌ها سرمایه‌گذاری کنیم، هم کشاورزی ما رونق پیدا می‌کند، هم صنعت (متن سوم).
		فشار ناگزیر سیاست‌های اقتصادی دولت به مردم	چاره‌ای جز پیمودن این راه نداریم و به هر حال باید راهکارهای علمی‌تر و عینی‌تر بیابیم و با وفاق ملی، هزینۀ گذر از این مرحله را بپردازیم (متن سوم).
	عناصر دورکننده حوزه روستایی از قلمرو گفتمان	تلقی روستا به‌مثابه یک منطقۀ محروم	به هر حال، زندگی در روستاهای ما دشوارتر از شهر است. در روستاها امکانات رفاهی، علمی، آموزشی و بهداشتی کم است. هنوز فاصلۀ زندگی در روستا با زندگی در شهرها زیاد است (متن سوم).
		اعتقاد به چالش رویارویی کشاورزی و صنعت	مسئلۀ دیگری که دنیا هم با آن مواجه است، تقابل صنعت و کشاورزی است (متن سوم).
		لزوم پالایش و تصفیۀ فرهنگ بومی و سنتی توسط دولت	ازنظر دینی، ملی و به‌اصطلاح، خصوصیت‌های بومی، روستاییان ما بسیار دست‌نخورده و شفاف هستند. باید فرهنگ بومی و ملی ما شناخته، بهسازی و ارتقا داده بشود. ما باید سنت‌های اصیل روستایی را بازشناسی و پالایش کنیم (متن سوم).
		اختیار محدود در رفع محدودیت‌ها و محرومیت‌ها	اگر محرومیتی وجود دارد و حتی اگر بخشی از این محرومیت‌ها نیز ناشی از عواملی بیرون از اختیار و توان دولت است، اگر مردم را در این زمینه توجیه بکنیم، تحمل مردم بیشتر می‌شود (متن اول).

مصداق‌های تحلیل مذکور در برنامهٔ توسعهٔ سوم و چهـارم براساس جدول شمارهٔ ۹ بیان شده است.

جدول ۹- مصداق‌های تحلیل‌ها در برنامهٔ سوم توسعه و برنامهٔ چهارم توسعه

Table 9- Examples of analyzes in the third development plan and the fourth development plan

موضوع		مصادیق	توضیحات
برنامهٔ سوم و چهارم توسعه	استراتژی‌های کلی برنامه	مشارکت مردمی	شوراهای شهر و روستا برای تقویت بدنهٔ جامعهٔ مدنی و مشارکت مردم، نقش مهمی یافته است. برای جلوگیری از اتلاف هزینه‌ها و موازی‌کاری، تأکید بر تعیین نقش و قلمرو وظایف دستگاه‌های مرتبط با حوزهٔ روستایی شده است.
		علاقهٔ دولت به کاهش تصدی‌گری	در حوزهٔ روستایی، به واگذاری امور دولتی به بخش خصوصی و دستگاه‌های محلی تأکید شده است. برای ترغیب مشارکت بخش خصوصی در حوزهٔ روستایی، حمایت‌های تسهیلاتی در نظر گرفته شده است و از تعاونی‌ها و طرح‌های خوداشتغالی حمایت می‌شود.
			دولت باید از بخش خصوصی، حمایت و از تزریق سرمایه به مناطق روستایی توسط سرمایه‌داران خصوصی استقبال کند.
			شورای برنامه‌ریزی و توسعهٔ استان برای برنامه‌ریزی براساس ویژگی‌های مخصوص به هر منطقه براساس استعدادها و نیازهای هر منطقه ایجاد می‌شود و در حوزهٔ روستایی، نقش تصویب طرح‌های توسعه و عمران شهری و استانی روستا را بر عهده دارد.
		آمایش سرزمین	آمایش سرزمین در حوزهٔ روستایی، یکی از حوزه‌های مهم است. همچنین، به اختصاص بودجه براساس نیاز و استعدادهای منطقه‌ای تأکید شده است.
		گسترش اشتغال	دولت باید سیاست‌های گسترش اشتغال را پیگیری کند و همچنین، سیاست‌گذار و تأمین‌کننده، بخشی از اعتبارات صندوق قرض‌الحسنه با موضوع اشتغال روستاییان باشد.
	تمایل دولت به ایفای نقش حمایتی در حوزه روستایی	عمران روستایی	تعیین ضوابط برای خدمات زیربنایی در محیط روستایی را بر عهدهٔ دولت گذاشته شده و به دولت، وظیفهٔ ساماندهی سکونت‌گاه‌های روستایی نیز داده شده است.
			دولت مسئول ایجاد توسعهٔ هماهنگ و موزون معرفی شده است. وظیفهٔ شناخت، سیاست‌گذاری و اجرای این سیاست‌ها برای رفع ناهماهنگی‌ها به دولت محول شده است.
		توزیع امکانات	دولت باید حمایت‌های اعتباری لازم را فراهم کند تا دسترسی روستاییان به امکانات اولیهٔ زندگی آسان شود. نقش حمایتی دولت، در افزایش دسترسی روستاییان به امکانات آموزش و مسائل مربوط به آن، مانند تغذیه، ایاب و ذهاب و ... بیان شده است.
			دولت در حوزهٔ بهداشت، نقشی حمایتی در روستا دارد و علاوه بر تدارک خدمات بهداشتی رایگان برای روستاییان، موظف است در مناطقی که سرمایه‌های خصوصی در زمینهٔ بهداشت سرمایه‌گذاری نمی‌کنند، این خلأ را پر کند.
			دولت باید به ساکنان مناطق کمتر توسعه‌یافته، بیشتر از دیگر مناطق کمک کند و یارانهٔ این افراد را افزایش دهد. به حمایت از فعالیت‌های کشاورزی و اختصاص تسهیلات و زمین برای این فعالیت‌ها و بهسازی راه‌های روستایی نیز برای حمایت از روستاییان توجه شده است.
			توجه به تأمین مسکن برای حوزهٔ روستایی، سوخت‌رسانی به روستاییان، بیمه و ... به عهدهٔ دولت گذاشته شده است.
	تمایل به پالایش فرهنگ روستایی	رسانه	صداوسیما با همکاری دیگر بخش‌های دولتی، وظیفهٔ تبلیغ روحیهٔ کارآفرینی و پرداختن به مشاغلی را دارد که هر کس، خود می‌تواند راه‌اندازی کند. از صداوسیما خواسته شده است همسو با سیاست‌های کلی اقتصادی دولت، به سرمایه‌داری خصوصی و کاهش بار دولت در ایجاد اشتغال کمک کند.
		شوراهای شهر و روستا	نقش فرهنگی زیادی بر عهدهٔ شوراهای اسلامی شهر و روستا نهاده شده است و این نهاد، وظیفهٔ آماده‌کردن جامعهٔ روستایی را برای مشارکت اجتماعی دارد.
		افزایش توانمندی روستاییان	به توانمندسازی روستاییان و افزایش ظرفیت‌های مربوط به ایشان اشاره می‌شود.

منبع: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۷۸؛ سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۳

گفتمان دولت احمدی‌نژاد و توسعه روستایی

در گفتمان دولت احمدی‌نژاد، روابط گفتمانی براساس تقابل با نقاط کانونی گفتمان‌های رئیس‌جمهورهای پیشین شکل می‌گیرد. تمایل این گفتمان به تمامیت‌خواهی و داشتن مسئولیت کامل در اجرای امور، یکی از پایه‌های اصلی تقابل گفتمانی احمدی‌نژاد برای تفوق در عرصهٔ عمومی اجتماع است. بهره‌مندی همهٔ مردم از تغییر شرایط و بهبود، راه اصلی تفوق گفتمان است؛ بنابراین، مرزهای خود را با این گفتمان‌ها پررنگ می‌کند و گفتمان‌های خارج از ایران را نیز به مبارزه می‌طلبد. جدول شمارهٔ ۱۰، این فضای تخاصم و تضاد را نمایش می‌دهد.

جدول ۱۰- تضاد و تخاصم در گفتمان دولت احمدی‌نژاد

Table 10- Contrariety and antagonism in the discourse of ahmadinejad's government

گروه‌ها	عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت احمدی‌نژاد	نمونهٔ موجود در متون
دیگری متضاد	گفتمان مبتنی بر سرمایه‌داری	امروز که نظام تبعیض‌آلود سرمایه‌داری و اندیشهٔ سلطه‌گری با شکست مواجه شده و به پایان راه رسیده است (متن دوم).
	گفتمانی که پاک‌دست نیست	مدیریت غیردموکراتیک و ناعادلانه در ارکان تصمیم‌گیری سیاسی و اقتصادی بین‌المللی، ریشهٔ بیشتر گرفتاری‌هایی است که بشریت، امروزه با آن مواجه است (متن دوم).
	منتقدان بی‌انصاف	البته بعضی افراد، بعضی دوستان، بیرون و داخل هم هستند که بی‌انصافی می‌کنند، از مرز نقد عبور می‌کنند. نقد بهترین هدیه است برای هر کسی برای هر دولتی برای هر مسئولی (متن اول).
	افراد خاص که در اقتصاد انحصار دارند	ضعف دوم، منحصرشدن عرصهٔ اصلی اقتصاد به افراد خاص و معدود و خارج‌شدن توده‌های مردم از فعالیت‌های ماندگار اقتصادی و به همین سبب، رشد تولید وابسته به ارز نفتی است (متن اول).
	برنامه‌ریزان براساس مدل‌های اقتباسی	شما می‌بینید عمده نظریه‌ها، عمده مدل‌هایی که ارائه می‌شود، هم برای تحلیل اقتصادی ایران و هم برای برنامهٔ رشد اقتصادی ایران، یا سرمایه‌داری است یا سوسیالیستی. بخش وسیعی از صنعت کشور به منابع بومی متکی نیست (متن اول).
دیگری متخاصم	تحریم‌کنندگان کشور	دیدند اگر این طرح‌های بزرگ، پی‌درپی بخواهد اجرا بشود، دامن بلند ملت ایران از دسترس آنها خارج می‌شود. دیدند مردم باانگیزه شدند، وحدت ملی تقویت شده، همه به دنبال صیانت از ثروت ملی بسیج شدند؛ خب آمده‌اند تحریم‌ها را جلو انداختند شدتش را هم بردند بالا (متن اول).
	اعمال‌کنندگان فشار به کشور ازطریق مسئلهٔ انرژی هسته‌ای و حقوق بشر	بهانهٔ آنها برای دشمنی با ما موضوع هسته‌ای و حقوق بشر است. موضوع هسته‌ای را ما بارها توضیح داده‌ایم؛ اما در موضوع حقوق بشر، وضع خود آنها چطور است؟ اصولاً وضع دنیا چه جوری است؟ (متن اول)

گفتمان دولت احمدی‌نژاد برپایهٔ تقابل با نقطهٔ کانونی گفتمان دولت هاشمی رفسنجانی بنا نهاده می‌شود. گفتمان دولت هاشمی رفسنجانی، نقطهٔ کانونی مرکزی (بهبود شرایط فیزیکی و بیرونی) را تکیه‌گاه اصلی خویش برگزید و گفتمان دولت احمدی‌نژاد با حمله به این نقطهٔ کانونی بیان کرد که این بهبود شرایط، شامل حال همه مردم نشده است و از این بهبود فقط عدهٔ خاص و معدودی بهره برده‌اند.

احمدی‌نژاد برای تفوق گفتمان خویش کوشید با مستقرکردن نقطهٔ کانونی مرکزی (بهبود در توزیع ثروت و امکانات)، به دریافت‌کنندگان سیاست‌های گفتمانی خویش اثبات کند، گفتمان دولت هاشمی، توانایی بهبود شرایط فیزیکی و بیرونی را به نفع همهٔ اقشار مردم نداشته است؛ به همین علت، با تمرکز بر شرایط فیزیکی و بیرونی کوشید که توزیع این شرایط را بهبود ببخشد و همانگونه که گفتمان دولت هاشمی از ابعاد نرم‌افزاری و غیرمادی غافل شد، این گفتمان نیز از این ابعاد غافل شد و بهبود توزیع را فقط بر

جنبه‌های فیزیکی، مادی و سخت‌افزاری و بیرونی بنا نهاد. استخدام‌شده در آن را نشان می‌دهد.

جدول شمارهٔ ۱۱، نقطهٔ کانونی و گره‌گاه‌ها و عناصر

جدول ۱۱- نقطهٔ کانونی، گره‌گاه‌ها و عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت احمدی‌نژاد

Table 11- Nodal point, nodes and discourse elements employed in ahmadinejad's government discourse

نقطهٔ کانونی گفتمان	گره‌گاه‌ها	عناصر گفتمانی استخدام‌شده در گفتمان دولت احمدی‌نژاد	نمونهٔ موجود در متون
بهبود در توزیع ثروت و امکانات	دولت پاک	اتهام‌های بدون سند	یک دوستی رفت در اصفهان سخنرانی کرد، به بعضی از اعضای دولت اتهام زد. سخنرانی که تمام شد، یه نفر بلند شد، گفت: آقا شما که این حرف‌ها را می‌زنید، سندی هم دارید؟ برگشت، گفت آقا را باش. هفت‌ساله نهادهای امنیتی و وزارتی گشتن، نتونستن سند پیدا کنن. تو از من سند می‌خوای؟ (متن اول)
	مدیریت دولت به‌عنوان الگویی جهانی	لزوم تغییر در مدیریت جهانی	نظم نوین، نیازمند دو عامل است. اندیشه و مبانی نظری و ساختار و شیوهٔ مدیریت که عامل تعیین‌کننده در چگونگی شکل‌گیری و کارکرد نظم جدید خواهد بود (متن دوم).
		رسیدن ایران به جایگاه شایستهٔ خود در جهان	همه در این اندیشه مشترکیم که از اهداف انقلاب اسلامی، ذیل استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی پیشرفت کشور است، تعالی کشور است، رسیدن ملت ایران به جایگاه شایسته در جهان است (متن اول).
		تحسین اقدامات اقتصادی دولت توسط دیگر کشورها	این طرح، طرح بسیار موفقی بود عزیزان من. دنیا تحسین کرد ملت ایران را. این افتخار دولت و مجلس شد. افتخار جمهوری اسلامی شد (متن اول).
	تمایل به اجرای طرح‌های بزرگ و وسیع	طرح هدفمندی یارانه‌ها	طرح عظیم هدفمندی یارانه‌ها و صدها کار دیگر در کارنامهٔ مشترک ما ثبت و جزء افتخارات ماست. همهٔ اینها کارهای خوب و افتخارآمیز است (متن اول).
		تمایل به طرح‌های بزرگ در روزهای پایانی دولت	بعضی‌ها می‌آیند ملاقات می‌کنند یا توصیه می‌کنند به بنده می‌گویند ۶ماه به پایان دولت نمانده، رها کن، نمی‌شود کاری کرد. من می‌خواهم سؤال کنم مگر روزها با هم متفاوت است. هر یه روز می‌شود کارهای بزرگ کرد (متن اول).
		پذیرش خطر طرح‌های بزرگ	دوستان، برادران، خواهران عزیز، شرایط کشور ایجاب می‌کند که برگردیم منابع خودمان را احیا کنیم. دولت حاضره که خطرها را بپذیره تا دولت‌های بعدی بتونن کارهای بزرگ‌تر و مهم‌تری را انجام بدن (متن اول).
	درخواست اختیار کامل در مدیریت	درخواست کاهش پرسش‌ها از وزرا	وزرای اقتصادی و رئیس کل بانک مرکزی، تقریباً دو سوم وقت هفته‌شون را به نهادهای نظارتی احضار کنند، فشار بیاورند، اینا دیگر کی به کنترل بازار برسن، کی به ادارهٔ اقتصاد کشور برسند (متن اول).
		تفاهم با دیگر مراجع مسئول در کشور	من می‌خواهم خدمتتان بگویم اجرای طرح‌های بزرگ در کشور، فقط و فقط ازطریق تفاهم امکان دارد، تفاهم مجلس و دولت (متن اول).
		درخواست دخالت‌نکردن مجلس در ادارهٔ امور کشور	جایگاه مجلس، بسیار محترم است، بسیار رفیع است به‌لحاظ مسائل اساسی که در مجلس مطرح می‌شود، مسائل اساسی کشور. هرگز جایگاه مجلس به این نیست که دایرهٔ اختیارت را به اجرا سرایت بدهد (متن اول).
		تمرکز در مدیریت کشور	اقتصاد نیازمند تمرکز مدیریته، از چند نقطهٔ موازی حتی یه اتاق را هم نمی‌شود اداره کرد. باید یه تمرکزی شکل بگیره (متن اول).
	پیروزی بر نیروی متخاصم	پیروزی بر تحریم‌ها	آنها با تصور اینکه مصرف بنزین در کشور ما لجام‌گسیخته است، آمده‌اند بنزین را تحریم کردند. این طرح باعث شد نیاز ما به واردات بنزین به صفر برسه و طرح آنها خنثی بشود (متن اول).
		کنترل فشار تحریم‌ها بر مردم	هم‌زمان، دشمنان نگران شدند. دیدند بزرگ‌ترین طرح تحولی که همهٔ آنها می‌گفتن موجب بحران می‌شود با موفقیت کامل اجرا شد (متن اول).
	باورهای شیعی در امور مربوط به حکومت	حکومت علوی	برای ما که حامل انقلاب اسلامی و پیام انقلاب اسلامی هستیم، یک مورد ظلم هم اضافی است داستان خلخال پای دختر شهروند حکومت علوی هرگز از ذهن و خاطرهٔ ملت ایران و مسئولین فراموش نخواهد شد (متن اول).
		مهدویت	خب با هم دست‌به‌دست هم داده‌ایم، با یاری خدا، عنایات امام عصر علیه‌السلام، هوشمندی مردم، حضور بی‌نظیر ملت، گام اول را با هم برداشتیم و آثار خیلی خوبی هم داشت (متن اول).
		اندیشهٔ الهی	باور من این است که در هزارهٔ جدید باید به اندیشهٔ الهی و به خویشتن حقیقی انسان، که هدف از خلقت اوست، و به مدیریت‌های صالح و عادل برگردیم؛ اندیشهٔ الهی که بر حقیقت کمال‌جو و عدالت‌طلب انسان و جهان‌بینی توحیدی استوار است (متن دوم).

اما در حوزهٔ روستایی، گفتمان دولت احمدی‌نژاد نسبت به تمام گفتمان‌های پیش از خود، بیشترین نسبت و ارتباط را با

حوزهٔ روستایی برقرار می‌کند. نقطهٔ کانونی مرکزی این گفتمان، به‌طور مستقیم بر حوزهٔ روستایی تمرکز دارد. بهبود توزیع ثروت و امکانات، به‌طور مستقیم حوزهٔ روستایی را یکی از اهداف اصلی خود قرار داده است. به این ترتیب، حوزهٔ روستایی، به‌طور کامل و بی‌نقصی در قلمرو گفتمانی قرار دارد و ارتباطی که عناصر گفتمانی، به‌ویژه نقطهٔ کانونی مرکزی آن با این حوزه برقرار می‌کند، ارتباطی کامل و بدون تزاحم است. از این نظر، گفتمان دولت احمدی‌نژاد در جذب حوزهٔ روستایی در قلمرو گفتمانی خویش، موفق‌ترین رئیس‌جمهور در بین رئیس‌جمهورهای پیش از خود است و ارتباطی قوی و دوسویه بین حوزهٔ روستایی و نقطهٔ کانونی مرکزی گفتمان دولت احمدی‌نژاد برقرار است. وجود حوزهٔ روستایی و مشخصات مربوط به آن، استقرار و نفوذ قدرت نقطهٔ کانونی مرکزی گفتمان دولت احمدی‌نژاد را افزایش می‌دهد. گفتمان دولت احمدی‌نژاد، با تأکید بر جامعهٔ روستایی و کنشگری فعال در این حوزه، بدنه‌ای قوی و پرجمعیت از روستاییان را در قلمرو خویش جذب کرد. این کنشگری، شامل سفرهای استانی متعدد، مسکن مهر، وام‌های مربوط به بنگاه‌های کوچک زودبازده و ... می‌شد و نقشی بسیار پررنگ در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۳۸۸ داشت. همچنین، به محبوبیت مطلوبی برای احمدی‌نژاد در این حوزه منجر شد؛ اما با توجه به این نکته که نقطهٔ کانونی مرکزی گفتمان دولت هاشمی فقط به جنبه‌های بیرونی و فیزیکی شرایط توجه کرده بود و جنبه‌های درونی و غیرمادی و نرم‌افزاری شرایط را در نظر نگرفته بود، گفتمان دولت احمدی‌نژاد نیز با این جنبه‌ها، ارتباط گفتمانی مطلوبی برقرار نکرد. این امر، یکی از نقاط ضعف گفتمان دولت احمدی‌نژاد است که نتوانست این دو بعد را هم‌زمان در حوزهٔ روستایی لحاظ و آن را در همهٔ ابعاد در گفتمان خود جذب کند.

جدول ۱۲- حوزهٔ روستایی و ارتباط آن با گفتمان دولت احمدی‌نژاد

Table 12- Rural area and its relationship with the discourse of ahmadinejad's government

گروگاه	ارتباط گفتمان دولت احمدی‌نژاد با حوزهٔ روستایی		نمونهٔ موجود در متون
حوزهٔ روستایی	بعد جذب‌شده در قلمرو گفتمان	بعد بیرونی، مادی و سخت‌افزاری حوزهٔ روستایی	می‌بینید که بخش‌های وسیعی از دنیا و ملت‌ها زیر چرخ‌های خشن و بی‌رحم نگاه سرمایه‌داری و نگاه مادی له می‌شوند و ملت‌هایی که به‌طور طبیعی و به‌طور اصولی، ثروت‌های فراوان مادی دارند، صاحب ثروت‌های فراوان فرهنگی و انسانی هستند؛ اما رقابت‌های سنگین دنیای سرمایه‌داری، اونها را محروم کرده، دست اونها را از بهره‌برداری از ذخایر خودشون کوتاه کرده (متن سوم).
			سی‌وسه چهار میلیون جمعیت کشور اینجاها زندگی می‌کنند که معمولاً دسترسی به مدیران، دسترسی به دولتمردان ندارند. اگه بناست عدالت برپا بشه، باید نگاه را ما به‌طور عادلانه توزیع بکنیم. توجه را توزیع بکنیم (متن سوم).
			امیدوارم این کار الگویی بشه برای سایر بخش‌های خدماتی کشور. روستاها نیاز به آب هم دارند، نیاز به مدرسه هم دارند، نیاز به مخابرات هم دارند، نیاز به بهداشت هم دارند، نیاز به شبکهٔ صداوسیما هم دارند (متن سوم).
			لازمهٔ استقرار و ثبات، اجرای عدالته. نگاه عدالت‌محوره. خب، خدمات، امروز بحمدالله به‌سرعت به سمت توزیع عادلانه حرکت می‌کنه (متن سوم).
	بعد سنجش‌ناپذیر با قلمرو گفتمان	بعد درونی، غیرمادی و نرم‌افزاری حوزهٔ روستایی	همهٔ ملت، همه جا. یک جمعیت ۷۵ میلیونی باید در سرتاسر سرزمین پراکنده باشن، مستقر بشن. وجب‌به‌وجب زمین را آباد کنند. همهٔ استعدادهای طبیعی ما بهره‌برداری بشه و این لازمه‌اش استقراره و ثباته (متن سوم).
			محل اصلی سکونت برای تولیدکننده، روستاست. اگه روستاها آباد شد، به‌طور حقیقی و بنیادین، کشور آباد خواهد شد و آبادی او پایداره. اون کسانی که از پیشرفت پایدار صحبت می‌کنند یا توسعهٔ پایدار، که حالا این کلمه را من خیلی علاقه ندارم که به کار ببرم؛ چون فاقد مفهوم انسانی و ارزشی است، باید دنبال پایداری روستا بگردن (متن سوم).
			چه بسا دانشمندان بزرگ، مردان بزرگ، مجاهدان بزرگ، عدالت‌خواهان بزرگ، آزادی‌خواهان بزرگ، مصلحان بزرگ، از دل همین روستاها و کوه‌ها و دشت‌ها و بیابان‌ها نشوونما کنند و در خدمت اصلاح جامعهٔ بشری حرکت بکنند (متن سوم).

مصداق‌های یافته‌های مذکور، در ماده‌های مربوط به حوزهٔ روستایی در برنامهٔ پنجم توسعه در جدول شمارهٔ ۱۳ بیان شده است.

جدول ۱۳- مصداق‌های تحلیل‌ها در برنامهٔ پنجم توسعه

Table 13- Examples of analyzes in the fifth development plan

موضوع		مصادیق	توضیحات
برنامه پنجم توسعه	بعد بیرونی و سخت‌افزاری روستا	اشتغال	دولت موظف است در حوزهٔ روستایی، این حمایت‌ها را انجام دهد: حمایت مالی با اعطای تسهیلات، یارانه سود و کارمزد برای توسعهٔ اشتغال خانوارهای روستایی و عشایری، توسعهٔ زیرساخت‌های مجتمع‌های کشاورزی و دامی و شیلاتی، توسعه و هدفمندسازی پژوهش، آموزش، تولید و تبلیغات فرش، آموزش فنی و حرفه‌ای مستمر روستاییان با هدف توانمندسازی برای ارائه و استفاده از خدمات نوین و مشارکت در فعالیت‌های صنعتی و بهبود کیفیت تولیدات، ساماندهی و استقرار فعالیت‌های کارآفرینی و اشتغال‌زای کوچک و متوسط تولید و خدماتی در مناطق روستایی با ارائهٔ مشوق‌های مالی و اعتباری
		دسترسی به امکانات ورزشی	برنامه، دولت را مکلف کرده است مکان‌های ورزشی را برای جامعهٔ روستایی پیش‌بینی کند.
		دسترسی به امکانات بهداشتی	در بخش مربوط به سلامت، به بهبود دسترسی و بهبود توزیع امکانات در حوزهٔ روستایی توجه شده است.
		عمران روستایی	به دولت وظایف زیادی برای عمران روستایی محول شده است: بهسازی، نوسازی، بازسازی و ایمن‌سازی ساختار کالبدی محیط و مسکن روستایی، ساماندهی روستاها در قالب مجموعه‌های روستایی برای خدمات‌رسانی بهتر، احداث، ترمیم و نگهداری و ایمن‌سازی شبکهٔ راه‌های روستایی، تهیهٔ طرح‌های هادی روستایی و تعیین محدودهٔ روستاها.
		حمایت از گسترش کشاورزی و صنایع دستی و گردشگری	دولت موظف شده است از گسترش کشاورزی صنعتی و صنایع روستایی و صنایع دستی و خدمات گردشگری و ایجاد و توسعهٔ بازارهای محلی حمایت کند.
		تأمین اجتماعی	دولت وظیفهٔ تعمیم و گسترش بیمهٔ روستایی و پوشش صددرصد آن را با تقویت صندوق بیمهٔ اجتماعی روستاییان و عشایر بر عهده دارد.
	بعد درونی و نرم‌افزاری روستا	فرهنگ	در حوزهٔ فرهنگ، صرفاً بر گسترش فضاهای فرهنگی، مانند مساجد و افزایش دسترسی افراد به این فضاها تأکید شده است. مساجد به‌عنوان پایگاه‌های فرهنگی تعریف شده؛ ولی دربارهٔ محتوای این پایگاه‌ها هیچ نظری ارائه نشده است.
		حفاظت از هویت روستا	در زمینهٔ حفظ آثار و فرهنگ روستایی عشایری و روستایی، سازمان میراث فرهنگی موظف شده است از ایجاد مراکزی توسط بخش خصوصی و غیردولتی برای توسعهٔ گردشگری این مناطق، حمایت مالی کند. به محتوای این فرهنگ توجه نشده و فقط برای توسعهٔ گردشگری و بهره‌مندی این مناطق، مزایای آن بیان شده است.

منبع: معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور، ۱۳۹۱

بحث و نتیجه

نتایج این تحلیل نشان می‌دهد هیچ گفتمانی نتوانسته است بدون هیچ نقصی، عنصر روستا را در خود جذب کند. در هر گفتمان، وجود عوامل محدودکننده و تأثیرگذار، به شکل‌گیری رابطهٔ کامل و محکمی بین عنصر روستا و نقطهٔ تکیه‌گاه مرکزی، لطمه‌های جدی وارد کرده است.

عنصر روستا نتوانسته است شرایط قلمرو گفتمان را به‌طور کامل احراز کند؛ بنابراین، از کسب برخی از امتیازات محروم مانده است؛ به‌عنوان مثال، در گفتمان دولت هاشمی، عنصر روستا در ابعاد درونی و نرم‌افزاری بلاتکلیف است. در گفتمان

دولت خاتمی با وجود نیروهای جذب‌کنندهٔ عنصر روستا به قلمرو گفتمان، به‌علت علاقهٔ گفتمان به کوچک‌سازی دولت و اعتقاد به لزوم پالایش فرهنگی، عنصر روستا را نیروهایی از قلمرو گفتمان دفع می‌کنند و بالاخره، در گفتمان دولت احمدی‌نژاد، تمرکز بر بهبود در توزیع امکانات، ابعاد نرم‌افزاری و درونی را از نظر دور نگه داشته است.

به نظر می‌رسد همین اشکال‌ها موجب شده است آنها نتوانند به‌طور جامع و کامل، به مسائل اجتماعات روستایی توجه کنند و باید به اثرگذاری آنها شک کرد. همچنین، نتایج این تحلیل نشان می‌دهد گفتمان توسعه، به‌ویژه در زمان برنامه‌ریزی برای توسعه، بی‌طرف نیست. توسعه به‌علت ماهیت گفتمانی خویش نمی‌تواند بدون هیچ‌گونه تداخل و تزاحمی به سمت اهداف مشخص‌شده در برنامه‌ها حرکت کند؛ اهدافی که خود متأثر از گفتمان توسعه تعیین شده‌اند. اکنون با پدیده‌ای مواجه هستیم که در همهٔ مراحل خود، اعم از درک جهان پیرامون، ارزیابی شرایط کنونی، تعیین اهداف و الگوها و تعیین مسیرهای رسیدن به این اهداف، تحت تفوق گفتمان است؛ درنتیجه، سیاست‌گذارانی که مسیر توسعه را تعیین می‌کنند، درحقیقت از آن برای تفوق گفتمان خویش بهره می‌برند.

نتایج این تحلیل نشان می‌دهد ارزیابی هر برنامهٔ توسعه به گفتمانی بستگی دارد که آن را طرح‌ریزی می‌کند. برنامه‌ریزی در حوزهٔ توسعهٔ روستایی نیز از همین ویژگی‌های گفتمانی متأثر است. حوزهٔ روستایی در ایران- حداقل در زمانی که این پژوهش، آن را مدنظر قرار داده است- پذیرای سیاست‌های متنوع توسعه‌ای بوده است. ماهیت گفتمانی دولت‌های مختلف، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جریان‌های مؤثر در این سیاست‌ها، باعث شده است موضوع روستا به‌طور تمام و کمال، جذب قلمرو گفتمان‌ها نشود. این نقص باعث به وجود آمدن شرایطی شده است که پیش از این وجود نداشت و روستاها را با مسائل جدیدی مواجه کرده است.

این امر، که هر برنامهٔ توسعه‌ای در چارچوب ویژگی‌های گفتمانی ارزیابی می‌شود، دو نتیجهٔ مهم را به پژوهشگران حوزهٔ توسعه نشان می‌دهد: اول اینکه، بررسی هر برنامهٔ توسعه‌ای، نیازمند بررسی بستر و زمینه‌ای است که در آن برنامه تدوین و اجرا شده است و بدون در نظر گرفتن این بستر و زمینه، هر گونه تحلیلی ناقص است. این بستر، شامل گفتمانی می‌شود که این برنامه را تدوین و اجرا کرده است. دوم اینکه، هیچ برنامهٔ توسعه‌ای در مرحلهٔ اجرا با مجریانی در زمینه و بستر متفاوت، به بیان بهتر، با ویژگی‌های گفتمانی متفاوت به شکل مطلوب به اجرا درنمی‌آید. این مورد دوم، بر اصل تخاصم گفتمان‌ها بنا نهاده شده است. جایی به ادعای برنامه‌های توسعهٔ روستایی مبنی بر ترسیم مسیری بلندمدت و پایدار در ایران شک می‌شود که این برنامه‌ها را گفتمان‌های متفاوتی طراحی و اجرا می‌کند.

به‌طور کلی، نتایج نشان می‌دهد اول اینکه، ماهیت گفتمانی توسعه در حوزهٔ روستایی در خدمت گفتمان غالب است و این، خود به معنای رد بی‌طرفی برنامه‌های توسعهٔ روستایی است. دوم اینکه، اگر از این موضوع نیز به‌علت گریزناپذیری از ماهیت گفتمان‌ها صرف نظر کنیم، نقص در روابط و ماهیت‌های هر گفتمان، بر حوزهٔ روستایی نیز اثر می‌گذارد و باعث می‌شود این حوزه حتی از مزایای گفتمان حاکم به‌طور کامل بهره‌مند نشود؛ به این علت، نمی‌توان به توسعه، آنگونه که تاکنون برنامه‌ریزی شده است، امید زیادی داشت. رویکردهای متأخر به توسعه، همچون پساتوسعه‌گرایان، رجوع به دانش محلی روستاییان و سپردن امر ایشان به دست خودشان را- بدون آنکه این امر، بیان‌کنندهٔ بی‌توجهی باشد- یکی از راه حل‌های جایگزین می‌داند.

ازجمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به بی‌توجهی به جامعهٔ مخاطبان اشاره کرد. همچنین، ناتوانی این پژوهش در برآورد موفقیت برنامه‌های توسعهٔ روستایی نیز ذکرکردنی است. این موارد، خود، نیازمند مطالعاتی وسیع است. این مقاله با آگاهی از این موضوع که در حوزهٔ روستایی، سیاست‌های توسعه‌ای از مجرای مراجع و مراکز متنوعی طرح و اجرا

می‌شود، تدوین شده است و گفتنی است حوزهٔ روستایی فقط از دولت‌ها متأثر نیست؛ ولی امید است در کنار بررسی و تحلیل‌هایی دیگر به آن توجه شود.

منابع

بر، و. (۱۳۹۴). *برساخت‌گرایی اجتماعی*. ترجمهٔ اشکان صالحی. تهران: نشر نی.

تارنمای مرکز اسناد هاشمی رفسنجانی. https://rafsanjani.ir/

تقی لو، ع. ا.، سلطانی، ن. و آفتاب، ا. (۱۳۹۵). «پیشران های توسعهٔ روستاهای ایران». *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، د ۲۴، ش ۲۰، ص ۱-۲۸.

جمشیدی ها، غ. و تیموری، س. (۱۳۹۶). «روند تاریخی ظهور دولت توسعه گرا در ایران با تأکید بر دورهٔ زمانی بعد از جنگ تحمیلی». *علوم اجتماعی (دانشگاه فردوسی مشهد)*، د ۲۹، ش ۱۴، ص ۱۱۳-۱۵۵.

حبیب‌پورگتابی، ک. و صفری‌شالی ر. (۱۳۹۰). «بازخوانی تجربهٔ مدرنیتهٔ روستایی در ایران (مطالعه موردی: روستاهای استان مرکزی)». *رفاه اجتماعی*، د ۴۱، ش ۱۱، ص ۷-۳۸.

خاتمی، م. (۱۳۸۰). *مردم‌سالاری*. تهران: طرح نو.

خاتمی، م. (۱۳۷۹). *گزیدهٔ سخنرانی‌های رئیس‌جمهور دربارهٔ توسعهٔ سیاسی، توسعهٔ اقتصادی و امنیت*. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

خسروبیگی برچلویی، ر. و جوان، ج. (۱۳۹۴). «گفتمان نوسازی و واگرایی سیاست‌های توسعه و بهره‌برداری های کشاورزی: تأملی بر بازساخت مفهوم روستابودگی در فرایند برنامه‌های توسعه در ایران». *پژوهش های روستایی*، د ۲۱، ش ۶، ص ۱-۲۶.

ربانی، ع. و میرزایی، م. (۱۳۹۳). «ایدئولوژی، سوژه، هژمونی، و امر سیاسی در بستر نظریهٔ گفتمان». *غرب‌شناسی بنیادی*. د ۵، ش ۱، ص ۲۳-۴۶.

زاهدی، م. ج.؛ غفاری، غ. و ابراهیمی لویه، ع. (۱۳۹۱). «کاستی‌های نظری برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی در ایران». *پژوهش‌های روستایی*، د ۱۲، ش ۳، ص ۱-۲۴.

سازمان برنامه و بودجه. (۱۳۷۶). *قانون برنامهٔ اول توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸-۱۳۷۲*، چاپ سوم. تهران: سازمان برنامه و بودجه مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی و انتشارات.

سازمان برنامه و بودجه. (۱۳۷۷). *قانون برنامهٔ دوم توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۴-۱۳۷۸*، چاپ پنجم. تهران: سازمان برنامه و بودجه مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی و انتشارات.

سازمان برنامه و بودجه. (۱۳۷۸). *لایحهٔ برنامهٔ سوم توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹-۱۳۸۳*. تهران: سازمان برنامه و بودجه مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی و انتشارات.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور. (۱۳۸۳). *قانون برنامهٔ چهارم توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۸۴-۱۳۸۸*. تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور. معاونت امور اداری مالی و منابع انسانی. مرکز مدارک علمی موزه و انتشارات.

ضیایی، آ. (۱۳۹۵). *پساتوسعه (نظریه، عمل، مسائل، چشم‌اندازها)*. ترجمهٔ میلاد رستمی و موسی عنبری. تهران: نشر علم.

طالب، م. و عنبری، م. (۱۳۸۵). «دلایل ناکامی نظام برنامه ریزی توسعه در ایران عصر پهلوی دوم». *مطالعات جامعه‌شناختی*، د ۲۷، ش ۱۹، ص ۱۸۱-۲۰۴.

غفاری، غ. (۱۳۹۵). «پویایی شناسی برنامه های توسعه در ایران

بعد از انقلاب اسلامی». *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، د ۱۷، ش ۵، ص ۱-۱۸.

قاسمی، ی. (۱۳۸۷). «ارزیابی نحوهٔ مدیریت توسعه در ایران». *مطالعات جامعه‌شناختی*، د ۳۳، ش ۱۶، ص ۱۶۳-۱۸۵.

کرسول، ج. (۱۳۹۱). *طرح پژوهش (رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی)*. ترجمهٔ علیرضا کیامنش و مریم دانای طوس. تهران: نشر جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبایی.

مک‌لئود، ت. اچ. (۱۳۸۰). *برنامه‌ریزی در ایران براساس تجارب گروه مشاوره دانشگاه هاروارد در ایران در تهیهٔ برنامهٔ عمرانی سوم*. ترجمهٔ علی محمدبیگی. تهران: نشر نی.

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور. (۱۳۹۱). *قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی آن*. تهران: ریاست‌جمهوری، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور.

نوذری، ح. و کریمی، ع. ر. (۱۳۹۱). «بررسی معنا و مفهوم توسعه پس از انقلاب اسلامی ایران از منظر تحلیل گفتمان». *مطالعات جامعه شناختی*، د ۴۰، ش ۱۹، ص ۵۷-۷۸.

Douglas, David J.A. (2005) The restructuring of local government in rural regions: A rural development perspective. *Journal of Rural Studies*. 21, 231–246

Escobar, A. (1992) *Planning. Chapter* in: *Saches*, The Development Dictionary. Wolfgang, Saches (Eds), London: Zed Books

Esteva, G. (1992) *Development. Chapter* in:. The Development Dictionary. Wolfgang, Saches (Eds), London: Zed Books

Gelats, F.L., Tàbara, J.D., and Bartolomé, J. (2009) The rural in dispute: Discourses of rurality in the Pyrenees. *Journal of Geoforum*. 40(4), 602-612

Hillyard, S. (2007) *The sociology of rural life*. Oxford: Berg.

Howarth, D., and Griggs, S. (2016) *Discourse analysis, social constructivism and text analysis: a critical overview* in: Handbook of Research Methods and Applications in Political Science. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

Marttila, T. (2015) *Post-foundational discourse analysis: From political difference to empirical research*. London: Springer.

Gee, J.P (1999) *An Introduction to Discourse Analysis: theory and method*. New York: Routledge

Pemberton, S., and Goodwin, M. (2010) Rethinking the changing structures of rural local government – State power, rural Politics and local political strategies?. *Journal of Rural Studies*. 26, 272-283

Pospěch, P. (2014) Discursive no man's land: Analyzing the discourse of the rural in the transitional Czech Republic. *Journal of Rural Studies*. 34, 96-107

Potter, J., and Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.

Shakoori, A. (2001) *State and Rural Development in the Post-revolutionary Iran*. UK: Palgrave Macmillan.